

Kerken, Mensen met een Licht Verstandelijke Beperking en Zingeving

Juni 2024
Hildegard Faber
Master theologie, geestelijke verzorging Windesheim

Voorwoord

Dit portfolio is geschreven als profileringswerkstuk in het kader van de masteropleiding theologie/geestelijke verzorging van Windesheim.

Vanaf februari 2024 ben ik werkzaam in de rol van geestelijk verzorger/coördinator van het Kerkplein-project in Rotterdam. Kerkplein is een initiatief van verschillende kerken gericht op mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB), die zelfstandig of in groepsverband in onze samenleving wonen. Tussen 1989 en 2007 werkte ik al eerder als geestelijk verzorger bij verschillende instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking. Na 2007 ben ik op andere terreinen actief geweest. Met dit portfolio wil ik de overbrugging maken van 2007 naar 2024.

In dit portfolio onderzoek ik de literatuur en ontwikkelingen die de laatste twintig jaar beschreven zijn over mensen met een (licht) verstandelijke beperking. Daarnaast reflecteer ik op mijn rol als geestelijk verzorger binnen het project Kerkplein in Rotterdam.

Inleiding

Kerkelijke gemeenschappen werden vanaf de 90er jaren in toenemende mate geconfronteerd met mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB'ers) die lid van hun kerkelijke gemeenschap werden of die naar het woongebied verhuisden waar hun kerkelijke gemeenschap actief was. In dit portfolio zal de zoektocht beschreven worden vanuit de vraag: 'Hoe kan ik, in mijn rol als geestelijk verzorger ondersteunend zijn in zingeving vanuit kerken naar mensen met een LVB?'

Deze hoofdvraag brengt verschillende aspecten met zich mee die verder onderzocht moeten worden. Allereerst is het belangrijk om een dieper inzicht te verkrijgen in de inclusiegedachte, daarnaast onderzoek ik wie deze lvb'ers precies zijn en welke specifieke behoeften en uitdagingen zij ervaren op het gebied van zingeving. Het begrip zingeving voor lvb'ers wordt daarbij onderzocht. Literatuur van de laatste twintig jaar wordt bestudeerd en in verband gebracht met de Kerkpleinactiviteit.

Bovendien is het belangrijk om de recente ontwikkelingen en inzichten op het gebied van onderzoek naar lvb en zingeving en kerken te bestuderen. Wat hebben eerdere studies ons geleerd over de relatie tussen lvb en zingeving en kerken, en welke zienswijzen zijn effectief gebleken in het ondersteunen van zingeving bij deze doelgroep?

Het project Kerkplein, dat al ongeveer 30 jaar voor deze doelgroep actief is en jaarlijks zo'n acht bijeenkomsten met ongeveer 25 deelnemers organiseert, zal als een extra invalshoek worden bestudeerd. Ik ben benieuwd naar wat de literatuur over bijeenkomsten zegt en wat ik kan leren uit mijn eigen ervaringen en gesprekken.

Tenslotte kijk ik naar welke zingevingsaspecten voor LVB'ers vanuit de kerk het meest geschikt zijn om aan te sluiten bij de behoeften van deze doelgroep. Het identificeren van deze aspecten ondersteunen de begeleiding van Kerkplein vanuit de kerkelijke context. Tegelijk maakt het duidelijk waaruit mijn rol als geestelijk verzorger bestaat. Ook kan het een belangrijke stap zijn in het verbeteren van de levenskwaliteit en het welzijn van lvb'ers. Vanuit een theologisch perspectief kunnen we stellen dat elk mens geschapen is naar het beeld van God. Vaak denken we bij het beeld van God aan mensen die we als 'normaal' beschouwen, waarbij geen zichtbare kwetsbaarheid aanwezig lijkt te zijn. Maar wanneer we dieper nadenken over deze stelling, betekent dit dat zelfs mensen met een verstandelijke beperking geschapen zijn naar het beeld van God. Dit besef dwingt ons tot reflectie. Heeft ieder mens een goddelijke vonk in zich, die op verschillende manieren tot uiting komt in het leven? Misschien moeten we erkennen dat naast het beeld van God als een volmaaktheid, ook het beeld van God als kwetsbaarheid moet worden omarmd. God wordt zowel als volmaakt als kwetsbaar beschouwd. In Jezus was God op zijn meest kwetsbaar toen hij aan het kruis hing. Het concept van God als een kwetsbare God maakt Hem/Haar toegankelijk voor mensen; dit beeld resoneert met onze eigen kwetsbaarheid in het leven, evenals met het kwetsbare bestaan van mensen met een handicap.

Dit perspectief helpt ons de mensen met een verstandelijke beperking te benaderen vanuit inclusiviteit, waardigheid en spiritualiteit, en stimuleert de reflectie over de manier waarop we anderen zien en behandelen.

Dit portfolio beoogt een bijdrage te leveren aan de zingevingsondersteuning voor lvb'ers binnen de kerkgemeenschap en de rol van een externe geestelijk verzorger/coördinator daarbij.

Inhoudsopgave

Inhoud

Voorwoord.....	2
Inleiding.....	3
Inhoudsopgave	4
1.Ontwikkelingen.....	6
1.1 Inclusie	6
1.1.1 De ontwikkeling naar inclusie voor mensen met een verstandelijke beperking	6
1.1.2 Inclusie en het burgerschapsdiscours.....	6
1.1.3 Het concept van inclusie	7
1.1.4 Kritische beschouwingen en uitdagingen.....	7
1.1.5 Reflectie op de overgang naar inclusief wonen.....	8
1.2 Mensen met een Licht Verstandelijke Beperking (LVB)	8
2. Wat is zingeving bij LVB'ers?.....	11
2.1 Alledaagse en Existentiële zingeving	12
2.3 Aansluiten in taalgebruik bij een LVB'er, hoe doe je dat?	13
3. Zingeving vanuit kerken naar mensen met een LVB?	14
3.1 Van en voor allen	14
3.2 Zo gewoon mogelijk	15
3.2.2 Timmers-Huygens en ervaringsordeningen.....	16
3.3 Competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking.....	17
3.4 Inclusieve kerkdiensten -van geloof 'uitleggen' naar'beleven'	19
3.5 Zin zien, zoeken en beleven.....	20
3.6 Inclusion as heterotopia: Spaces of encounter between people with and without intellectual disability.....	21
3.7 Geloofsgemeenschappen en sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking.....	22
3.8 A place of belonging: Including individuals with significant disabilities in faith communities	23
3.9 Rapport landelijk beeld relatie geloofsgemeenschappen en mensen met een verstandelijke beperking.....	25
3.10 Onderzoeken rondom zinbeleven van LVB'ers en inclusie	26
3.10.1 Tussen droom en daad.....	26
3.10.2 Hoe mensen met een licht verstandelijke beperking de door geestelijk verzorgers georganiseerde gemeenschapsvormende activiteiten beleven en waarderen in het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling met betrekking tot geestelijke verzorging	27

3.10.3 Zin beleven.....	27
3.10.4 Het Groene Hart – een plek van sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking en geloofsgemeenschappen?.....	28
4. Kerkplein	30
4.1 Mijn rol als geestelijk verzorger	31
4.1.1 Kerkpleinbijeenkomsten	31
4.1.2 Communicatie met lvb'ers	33
4.1.3 Ontmoeting.....	33
4.1.4 Inclusie - Lvb'ers als deel van de gemeente.....	34
4.1.5 Meedenken/meedragen door LVB'ers.....	36
4.1.6 Zingeving en identiteit.....	37
4.1.7 Christelijk geloof.....	38
4.1.8 Netwerken	39
4.2 Tenslotte.....	41
Bibliografie	43

1. Ontwikkelingen

Tijdens mijn functie als geestelijk verzorger bood ik vanaf 1989 tot 2007 pastorale zorg, catechese en kerkdiensten aan mensen met een verstandelijke beperking binnen instellingen. In deze instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking woonden mensen die op diverse niveaus van verstandelijke beperking functioneren. Het contact met mensen met een *licht* verstandelijke beperking (LVB) was echter beperkt. Velen van hen bezochten de kerk niet vanwege de aanwezigheid van anderen met meer ernstige verstandelijke beperkingen. Bovendien had secularisatie ook invloed op deze groep. In deze paragraaf beschrijf ik de sociale ontwikkelingen van de mensen met een verstandelijke beperking en beschrijf ik wat iemand tot een LVB'er maakt.

1.1 Inclusie

1.1.1 De ontwikkeling naar inclusie voor mensen met een verstandelijke beperking

De beweging richting inclusie begon in de jaren negentig, voortkomend uit een groeiend besef van de mensenrechten en burgerschap van mensen met een verstandelijke beperking. Traditionele instellingen voldeden niet aan hun persoonlijke rechten en behoeften; ze boden minimale privacy en eisten strikte gehoorzaamheid aan regels en leiding (Loon, 2012).

Met het toenemende bewustzijn van de gelijkwaardigheid van alle mensen verhuisden veel mensen met een verstandelijke beperking van grote instellingen naar reguliere woongebieden, waar ze integraal deel gingen uitmaken van de samenleving (Smit, 2012). Ze vestigden zich in wooninitiatieven in gewone buurten of leerden zelfstandig wonen, met of zonder ondersteuning. Bovendien werden jongeren met een lichte verstandelijke beperking gestimuleerd om direct vanuit huis deel te nemen aan de maatschappij, in plaats van naar instellingen te verhuizen.

1.1.2 Inclusie en het burgerschapsdiscours

Inclusie is belangrijk voor mensen met een verstandelijke beperking, waarbij het burgerschapsdiscours een belangrijke rol speelt. Dit discours benadrukt een autonome houding met bijbehorende rechten en plichten. Renders en Meininger (2011) stellen dat dit discours de complexe relaties en interacties tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking vereenvoudigt en bepaalde aspecten van deze relaties verhult. Mensen met een verstandelijke beperking handelen vaak anders dan wat van een 'normale' burger wordt verwacht. De wetenschappelijke benadering van burgerschap, waarbij autonomie, rechten en plichten centraal staan, sluit mensen met een verstandelijke beperking uit als volwaardige burgers, omdat zij niet volledig aan deze criteria kunnen voldoen.

Gelukkig zijn er ook alternatieve opvattingen over burgerschap die diversiteit binnen onze democratie erkennen. Menselijke verschillen moeten worden geaccepteerd, zelfs als ze afwijken van wat als normaal wordt beschouwd.

Burger (2011) bekritiseert in haar masterscriptie het ideaal van burgerschap, omdat mensen

met een verstandelijke beperking vaak moeite hebben om hun behoeften te herkennen en te uiten, waardoor hun vermeende autonomie misleidend kan zijn. Bovendien hebben velen van hen een beperkt sociaal netwerk en weinig integratie. Professionele ondersteuning blijft daarom noodzakelijk. Volgens het burgerschapsdiscours is autonomie een absolute vereiste voor burgerschap. Pas als men autonoom is en een uitgebreid sociaal netwerk heeft, wordt men als burger beschouwd.

Het is belangrijk om kritisch te kijken naar het idee dat iedereen op dezelfde manier burger zou moeten zijn. Het opleggen van onze normen van burgerschap aan anderen kan problematisch zijn, vooral als het gaat om mensen met een verstandelijke beperking.

1.1.3 Het concept van inclusie

Inclusie is een relationeel concept dat zich richt op de onvoorwaardelijke acceptatie van alle mensen binnen een gemeenschap, ongeacht verschillen (Loon, 2012). Er bestaat dan een collectieve identiteit ('wij') waarvan iedereen deel uitmaakt, inclusief mensen met een beperking.

Er vond een verschuiving plaats van een zorgconcept, voornamelijk toegepast in instituten, naar een ondersteuningsconcept, waarbij mensen zelf de regie kregen over hun leven. Ze konden zelf hun behoeften onderzoeken en beslissingen nemen, met ondersteuning van professionele hulpverleners bij het beantwoorden van hun levensvragen. Dit opende de deur voor ondersteuning die gericht was op de eigen behoeften van mensen met een verstandelijke beperking, die vaak gericht zijn op deelname aan alledaagse activiteiten. Uiteindelijk staat het bereiken van een goede kwaliteit van leven centraal, waarbij inclusie, zelfbepaling en persoonlijke ontwikkeling als de belangrijkste factoren worden beschouwd (Loon, 2012).

1.1.4 Kritische beschouwingen en uitdagingen

Hoewel de ideologie van inclusie positieve veranderingen heeft gebracht, zijn er ook negatieve aspecten. Zowel overheden als zorgorganisaties gingen ervan uit dat de samenleving openstond voor inclusie. Mensen met een verstandelijke beperking verhuisden naar eigen huurwoningen of kleine woonvoorzieningen in gewone buurten. Organisaties hoopten dat deze verandering zou leiden tot integratie in de buurt, wijk of stad. In de praktijk blijkt echter dat, hoewel mensen met een beperking in de buurt wonen en gebruikmaken van lokale voorzieningen, zoals supermarkten en gezondheidscentra, hun sociale netwerk beperkt blijft. Inclusie, zoals Tromp (2020) opmerkt, benadrukt nog steeds autonomie en onafhankelijkheid, waardoor het wezenlijke van menselijkheid, zoals relationele en emotionele afhankelijkheid binnen betekenisvolle netwerken, vaak over het hoofd wordt gezien. Smit (Smit, 2011) verwijst naar onderzoek uit 2002 van Ruigrok, waaruit blijkt dat ondanks het beperkte sociale netwerk, mensen met een verstandelijke beperking tevredener zijn met hun woonsituatie in een gewone woning. Ze hebben meer dagelijkse activiteiten en ervaren meer keuzevrijheid.

Mulder en Tromp (2021) wijzen erop dat nieuwe wetten en beleidsveranderingen niet systematisch worden getoetst aan het VN-verdrag over de rechten van mensen met een handicap, wat kan leiden tot verslechtering van hun situatie. Mensen met een beperking worden vaak niet betrokken bij de ontwikkeling van wetgeving, en er is onduidelijkheid over

de verplichte inclusieagenda die gemeenten moeten opstellen volgens de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, waarvan minder dan 25% van de gemeenten deze heeft opgesteld.

1.1.5 Reflectie op de overgang naar inclusief wonen

Terugkijkend op de overgang van institutioneel wonen naar inclusief wonen in reguliere wijken, zie ik dit als een omvangrijk implementatieproces. Tijdens dit proces rijzen verschillende vragen, zoals: Was de drijfveer van de overheid primair gericht op idealistische overwegingen of leidden kostenbesparing de verandering? Begreep de samenleving waarom mensen met een verstandelijke beperking van instellingen naar de maatschappij verhuisden, of zagen zij dit alleen als een verandering in hun buurt die mogelijk de waarde van hun woningen zou beïnvloeden? Was men zich bewust van de meerwaarde van inclusie en begreep men het doel van deze verhuizingen? Zag men ook de voordelen en positieve aspecten van hun nieuwe burens, of werden die alleen besproken vanuit de instelling? De centrale vraag is dus: hoe werd er draagvlak gecreëerd in de samenleving en binnen religieuze gemeenschappen? Tijdens mijn rol als geestelijk verzorger bood ik vanaf 1989 tot 2007 pastorale zorg, catechese en kerkdiensten aan allen binnen instellingen. In deze instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking verbleven mensen die op diverse niveaus van verstandelijke beperking functioneren. Het contact met mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) was echter beperkt. Velen van de LVB'ers bezochten de kerk niet vanwege de aanwezigheid van anderen met meer ernstige verstandelijke beperkingen. Bovendien had secularisatie ook invloed op deze groep. In deze paragraaf beschrijf ik de sociale ontwikkelingen van de mensen met een verstandelijke beperking en beschrijf ik wat iemand tot een LVB'er maakt.

1.2 Mensen met een Licht Verstandelijke Beperking (LVB)

In deze paragraaf beschrijf ik de LVB'ers (mensen met een licht verstandelijke beperking) eerst vanuit orthopedagogische/ psychologische/ sociologische hoek. Wie worden met deze doelgroep bedoeld?

De orthopedagogische/psychologische benadering is de benadering van de feiten. Wat is er aan de hand. Deze beschrijving vanuit diverse disciplines is gericht op het organiseren van ondersteuning. De definities beschrijven kenmerken van LVB'ers, toestanden waarin hij/zij belemmerd worden. Als echter iemand een goede ondersteuning krijgt op langere termijn, dan zal het functioneren van deze LVB verbeteren en kan het zijn dat zij niet meer als LVB'er ondersteuning nodig heeft en buiten deze categorie valt.

Het Landelijk Kenniscentrum LVB schrijft dat LVB'ers mensen zijn die beperkingen hebben in hun cognitief functioneren en ook in hun adaptieve vaardigheden (Landelijk Kenniscentrum LVB, 2024a).

Een LVB'er heeft een IQ-score tussen de 50 en 70. Soms worden echter zwakbegaafden met IQ-score tussen 70-85 ook tot de LVB-groep gerekend, als zij aanvullende problematiek hebben. In totaal worden 6,4% van de Nederlanders tot de LVB gerekend.

LVB'ers hebben beperkingen in hun adaptieve vaardigheden. Daarmee bedoelen we conceptuele, sociale en praktische vaardigheden. Conceptuele vaardigheden betreffen

vaardigheden als lezen, schrijven en rekenen. Sociale vaardigheden betreffen communicatie en het oplossen van sociale conflicten. Praktische vaardigheden zijn gericht op persoonlijke verzorging en het gebruik van het openbaar vervoer. Een LVB ontstaat tijdens de ontwikkelingsfase, doorgaans tot het 22e levensjaar.

Een verstandelijke beperking wordt bepaald door zowel iemands vermogens, zoals intelligentie en aanpassingsvermogen, als door hoe die persoon functioneert binnen zijn omgeving. In plaats van alleen te kijken naar iemands intellectuele capaciteiten, zoals licht, matig, ernstig of diep verstandelijk gehandicapt, wordt nu meer aandacht besteed aan de interactie tussen iemand met een beperkt intellectueel functioneren en zijn omgeving. Deze relationele aspecten staan centraal. In de toekomst zal de mate van verstandelijke beperking waarschijnlijk minder nadruk krijgen, terwijl de focus zal verschuiven naar de behoefte aan ondersteuning en de intensiteit ervan (Burger, 2011).

Volgens het Landelijk Kenniscentrum LVB (Landelijk Kenniscentrum LVB, 2024b) worden LVB'ers vaak niet herkend in onze maatschappij, zij verhullen hun tekortkomingen. Soms worden zij niet herkend doordat zij een sterk netwerk hebben, dat hen ondersteunt. Mensen met een LVB worden vaak overvraagd, wat kan leiden tot faalervaringen en problemen op school, werk en in hun sociale leven. Dit belemmert hun maatschappelijk functioneren en kan leiden tot verdere problemen zoals eenzaamheid en schulden. Movisie (2022) haalt Eggink, Woittiez & De Klerk aan, die schrijven dat op dit moment mensen met een verstandelijke beperking een minder hoge kwaliteit van leven hebben dan anderen. Op dit moment is er een toename van mensen met LVB, dit komt volgens Woittiez, Putman, Eggink & Ras, doordat de maatschappij steeds ingewikkelder wordt volgens (Movisie, 2022)

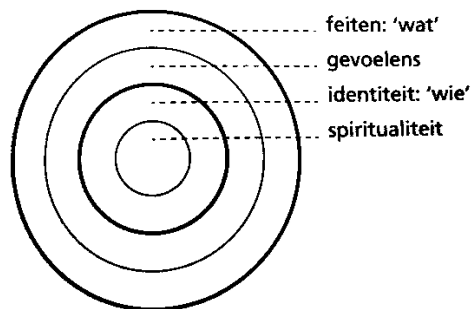
Het Landelijk Kenniscentrum LVB (2024b) geeft aan de LVB'ers veel kans hebben op problemen. De volgende cijfers geven dit weer:

40 - 60% van LVB heeft geen werk
±30% LVB onder daklozen
±30% van onderzoeken van raad van kinderbescherming naar seksueel misbruik is er sprake van LVB
30 - 50% van LVB heeft psychische problemen
30 - 40% van gedetineerden heeft LVB
±75% van LVB krijgt ondersteuning in het dagelijks leven

LVB'ers leven hun leven net als ieder ander doet. Sommigen wonen zelfstandig, hebben werk, rijden auto, zijn getrouwd en krijgen kinderen. Anderen wonen in een woongroep met leeftijdsgenoten of krijgen begeleiding bij het zelfstandig wonen.

LVB'ers zijn naast hun ondersteuningsbehoeften, beschreven vanuit orthopedagogische en psychologische achtergrond, vooral mens, zoals ieder ander. Johan Smit heeft hiervoor een model ontwikkeld dat de uniciteit van mensen erkent (Smit, 2011, pp. 57-58). Om echt contact te krijgen, is het noodzakelijk om de innerlijke wereld van de LVB'er te betreden, waarin men in contact komt met hun gevoelens, identiteit en spiritualiteit. Deze persoon

onthult zich geleidelijk, laag voor laag. Door een verbinding aan te gaan met de ander, kan men dieper doordringen in hun innerlijke wereld. Dit leidt tot een verschuiving van een 'Ik-Het' naar een 'Ik-Gij' relatie (Buber, 1959), van een object naar een subjectrelatie, waarbij men ontdekt wie de ander werkelijk is en welke betekenis zij voor elkaar hebben.

De dialoog met de LVB'er is belangrijk. In de dialoog luister je, kijk je goed en is er een gesprek in gelijkwaardigheid. Wij allen zijn afhankelijk van elkaar. Sinds dat LVB'er zelfstandig woont, is er meer aandacht voor de behoeften van de LVB'er. Deze mens neemt zelf meer de regie in handen en bepaalt de richting in het leven. Daarbij wordt gezocht wat er nodig is om dit leven vorm te geven. Er wordt gezocht naar kwaliteit van leven en dat kan vooral ontstaan als er aandacht is voor zingeving.

2. Wat is zingeving bij LVB'ers?

Het woord zingeving is een typisch Nederlands woord. 'In veel landen is men met het concept zingeving bezig zijn. Het Engelse woord Spirituality komt grotendeels overeen met het Nederlandse woord zingeving. In veel landen is men afgestapt om spirituele zorg alleen vanuit een religie te benaderen. Een goede definitie van zingeving/spiritualiteit wordt echter nog steeds gezocht.

Zingeving is gericht op het beschouwen van zin (Peters, 2001). Nadenken over zin zorgt ervoor dat je wezenlijk contact hebt met je behoeften. Je onderzoekt de verbinding tussen jouw behoeften en de wereld. Zingeving volgt vaak op ervaring. Doeners zijn veel meer gericht op beleving van zin. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen zich makkelijker vinden in zin beleven, dan zin geven. Ook verschillende onderzoekers spreken over zinbeleving in plaats van zingeving.

In de volgende alinea's beschrijf ik een aantal onderzoekers die spreken over zinbeleving als wezenlijk onderdeel van zingeving.

Smeets (2020), Associate Professor 'Innovation in Spiritual Care' bij Radboudumc, beschrijft in *Religie en Samenleving* de relatie tussen zinervaring en zingeving. Hij noemt dat de lichamelijke gewaarwordingen een belangrijke rol in het zinervaringsproces spelen. Hij haalt Alma, hoogleraar geestelijke zorg en religieus-humanistische zingeving aan de Faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam, en Smaling, emeritus hoogleraar Methodologie en Onderzoeksleer aan de Universiteit voor Humanistiek aan, met het boek 'Waarvoor je leeft. Studies naar humanistische bronnen van zin'. Alma en Smaling benadrukken dat zingeving alle aspecten van menselijk functioneren omvat, zoals cognitieve, affectieve, evaluatieve, habituele en handelingsaspecten. In deze bronnen van zin worden ook zinervaring als wezenlijk onderdeel genoemd (Smeets, 2020). In het recente boek van Alma: 'Het verlangen naar zin: De zoektocht naar resonantie in dewereld' gebruikt Alma de term 'verlangen naar zin' in plaats van 'zingeving' en 'zinbeleving'. Ze benadrukt het proces als geheel en legt de nadruk op het verlangen naar zin, dat begint met lichamelijke gewaarwording en zintuiglijke indrukken. Verbeelding speelt hierbij een belangrijke rol, gestimuleerd door het interpreteren van deze gewaarwordingen. Alma richt zich vooral op het evaluatief-ethische aspect en de esthetische component van het zoeken naar zin. Ze beschrijft ook momenten van zinervaring, die variëren van kort en alledaags tot beslissend voor het verdere levensverloop. Het boek eindigt met een beschouwing over liefde als een relatie van resonantie, waarin men soms het goede ervaart en geniet van rust en vrede (Alma, 2020).

Gude, filosoof (geciteerd in Brand, 2016): 'Zin is de gemoedstoestand waarin je bent als je zinnen geprikkeld zijn, je zintuigen het schone waarnemen, je volzinnen betekenis hebben en je louter zinvolle doelen voor ogen hebt'. Steenhuis beschrijft dat zingeving uit vier onderdelen bestaat, de 4 'Z'-ten: Zinnelijk (lichamelijke element), Zintuiglijk (esthetische element of de ervaring), Zinrijk (het rationele of betekenselement) en Zinvol (motiverende element-achter je doelen staan) (Brand, 2016).

Job Smit (2015, pp. 88-109), geestelijk verzorger/predikant. gepromoveerd op het proefschrift *Antwoord geven op het leven zelf* waarin hij een basismethodiek van de geestelijke verzorging ontwikkelde, spreekt over drie gestalten van zin. De eerste is de ervaring van zin, de verbondenheidservaring (affectie). Dit is een verbondenheidservaring met het grotere geheel, deze ervaring loopt via de zintuigen. In deze ervaring kun je verbondenheid voelen met mensen, met de natuur, met God en met jezelf. De tweede

gestalte gaat over zingeving, het geven van zin of betekenis (cognitie). In het geven van betekenis gaat het over waarde toekenning. Smit haalt de filosoof Taylor aan, die zegt dat identiteitsvorming onderdeel is van zingeving, het geven van zin. De derde gestalte van zin is zin als motivatie tot handelen (volitie). Het gaat over ergens zin in hebben. Het is een kracht die betrokken is op iets buiten jezelf. Deze zingestalte raakt aan spiritualiteit. Het gaat hierbij om de bronnen van ons bestaan, wat zet ons in beweging en houdt de beweging gaande. Volgens Smit is het zingevingsproces een samenwerking tussen deze zingestalten, waarbij hij de rol van betekenisgeving zowel belangrijk vindt als dat hij die relativeert. Bij al deze verschillende invalshoeken is steeds de zinervaring belangrijk. Ook zin als motivatie is herkenbaar bij LVB'ers. Zowel Alma als Steenhuis noemen ook dat de zinervaring lichamelijk kan zijn. LVB'ers zullen zowel de zinervaring, die ook lichamelijk kan zijn en de motivatie tot handelen herkennen.

Sommigen LVB'ers hebben een mogelijkheid om te reflecteren rondom zingeving, anderen niet. Reflecteren heb je nodig om je eigen identiteit te ontwikkelen (Alma, 2020). Zowel zingeving als identiteitsontwikkeling zijn moeilijk voor LVB'ers.

2.1 Alledaagse en Existentiële zingeving

Volgens Westerhof, universitair hoofddocent psychologie aan de Universiteit Twente, en Bohlmeijer, hoogleraar psychologie aan de Universiteit Twente, (Westerhof & Bohlmeijer, 2010, pp. 133-138) omvat zingeving zowel existentiële zingeving als alledaagse zingeving. Bij existentiële zingeving zijn wij op zoek naar de betekenis van ons bestaan, terwijl alledaagse zingeving draait om het verlenen van betekenis aan het persoonlijke leven in interactie met onze sociaal-culturele omgeving.

Walton (VGVZ, 2012, p. 32) zegt hierover: 'dat het bijzondere (uiteindelijke) wordt in het alledaagse ervaren en het alledaagse kan naar het bijzondere verwijzen. Het bijzondere biedt een kader waarin de alledaagse betekenis krijgt en het alledaagse biedt aan het bijzondere concreetheid en tastbaarheid. Wellicht zou het raadzaam zijn om met het oog op mensen met een verstandelijke beperking niet van uiteindelijke of existentiële zin te spreken maar van 'basale zin' waarin alledaagse zin en existentiële zin, lichamelijke beleving en spirituele ervaring kunnen samengaan'.

Walton's benadering biedt een pragmatische manier om ingewikkelde begrippen van uiteindelijke en existentiële zin toegankelijk te maken voor mensen met een verstandelijke beperking. Het is belangrijk om hun behoeften aan eenvoud te ondersteunen, maar ook om hen soms uit te dagen om dieper na te denken. Een evenwichtige benadering, die zowel eenvoudig als diepgaand is, lijkt het meest geschikt om mensen met een LVB te ondersteunen in hun spirituele en existentiële zoektocht.

Vanwege de cognitieve beperking van mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) is het van belang om gesprekken en activiteiten in eerste instantie te richten op zinbeleving, waarbij lichamelijke gewaarwordingen en emoties een belangrijke rol spelen. Gesprekken met een cognitieve dimensie, dienen rustig en eenvoudig te zijn. Johan Smit (2011) benadrukt in dit verband het belang van totale communicatie, waarbij de begeleider een breed scala aan communicatiemiddelen inzet, waaronder lichaamstaal, zintuiglijke waarneming, voorwerpen, foto's en mimiek. Dit communicatiemodel sluit aan bij de ervaring van zingeving.

2.3 Aansluiten in taalgebruik bij een LVB'er, hoe doe je dat?

Het Landelijk Kenniscentrum LVB (2023) beschrijft hoe je kunt aansluiten bij een LVB.

- Gebruik korte, concrete zinnen en heldere voorbeelden.
- Geef iemand de tijd om na te denken
- Stel één vraag over 1 onderwerp
- Gebruik plaatjes of tekeningen, maar wees niet kinderachtig.

Schrijf maximaal 1 A4tje.

- Gebruik een groot en duidelijk lettertype.
- Geef één boodschap per zin, met maximaal 15 woorden.
- Geef alinea's heldere kopjes en kom in een alinea snel tot de kern van de boodschap.
- Gebruik cijfers voor getallen in plaats van letters, dus 30 en niet dertig.

3. Zingeving vanuit kerken naar mensen met een LVB?

In deze paragraaf onderzoek ik literatuur dat verschenen is vanaf 2004 over wat er nodig is rondom zingeving en kerken in contact met LVB'ers. In paragraaf vier reflecteer ik op mijn rol als geestelijk verzorger en de elementen die vanuit de literatuur én vanuit Kerkplein, het project waarin ik zelf actief ben, nodig zijn in de bijeenkomsten met LVB'ers vanuit de kerk

3.1 Van en voor allen

Het boek *Van en voor allen*, is geschreven onder redactie van Meininger (2004), emeritus bijzonder hoogleraar Sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking aan de Willem van den Bergh-leerstoel van de Vrije Universiteit, Amsterdam/'s Heeren Loo, Amersfoort. Meininger onderzocht theologische en praktische aspecten van de positie van mensen met en zonder verstandelijke handicap binnen geloofsgemeenschappen. In deze paragraaf belicht ik in het bijzonder een aantal theoretische achtergronden uitgewerkt door Meininger, Hendriks en Noordegraaf. Deze theoretische inzichten kunnen helpen bij de verschuiving van het perspectief op gehandicapte mensen naar dat van mensen met een handicap, oftewel van object van handelen naar medegemeentelid.

Meininger (2004) legt uit welke theologische achtergronden er binnen een gemeente spelen als het mensen met een verstandelijke handicap betreft. Hij beschrijft wat het betekent om een geloofsgemeenschap te zijn waar mensen met een verstandelijke handicap deel van uitmaken. Het begint allemaal met de ontmoeting met deze mensen, wat vaak gevoelens van vervreemding en verstoring van onze identiteit als mensen en als gemeenschap met zich meebrengt. In het verleden werden allerlei vooroordelen op mensen met een verstandelijke handicap geprojecteerd, variërend van zondigheid tot goddelijke boodschappers, wat de ware ontmoeting in de weg stond en een 'wij-zij' reactie teweegbracht.

Meininger (2004) herinnert ons aan Leviticus 19:34: Als een onder u geboren Israëliet zal u de vreemdeling gelden die bij u woont: gij zult hem liefhebben als uzelf, want gij zijt vreemdelingen geweest in het land Egypte'. Dit herinnert ons eraan dat we allemaal vreemdelingen zijn op verschillende manieren: we spreken elkaars taal niet altijd, ontdekken voortdurend nieuwe dingen over onszelf, zijn het resultaat van toevallige ontmoetingen tussen onze ouders, en onze normen en waarden zijn ook eens ontstaan en niet vastgelegd. Pas wanneer we erkennen dat we allemaal vreemdelingen zijn, kunnen we werkelijk gastvrij zijn. Gastvrijheid vereist dat we ons eigen huis verlaten, onze eigen identiteit ter discussie stellen en openstaan voor de ander, die gewaardeerd wordt om zijn anders-zijn. Het is geen gunst of recht, maar een bijbels principe.

Hendriks (2004), was verbonden aan de VU als universiteir hoofddocent gemeenteopbouw. Hij publiceerde tal van boeken over gemeenteopbouw. Hij beschrijft de kenmerken van gastvrijheid, waarin hij benoemt dat er drie mensen zijn: gastvrouw – gast en God. Volgens hem kunnen de posities van gast en gastvrouw verwisselen. De gast kan opeens gastvrouw zijn en andersom. Ook God en Jezus kunnen zich verschuilen in een gast. In een gastvrije kerk wordt het patroon van dominantie en minoriteit opgeheven. Een gastvrije kerk heeft ruimte voor verschillen én er is verbinding/gemeenschap. Bij de activiteiten, waarin verschillende groepen afwisselend de regie hebben, zijn de anderen te gast. Hierdoor biedt

een gastvrije kerk een uitzicht op een pluralistische samenleving van vandaag, waarin ieder gelijkwaardig is.

Ook het diaconaat moet hierin meebewegen. In het diaconaat wijst Meininger (2004) erop dat mensen met een afwijkende en kwetsbare situatie vaak van bovenaf worden bekeken, als objecten in plaats van subjecten. Maar in werkelijkheid zijn alle mensen beeld dragers van God en dus gelijkwaardig. Mens-zijn betekent bestaan in relatie met anderen, met God en met mensen. Mensen met een verstandelijke handicap hebben namelijk niet alleen te maken met hun beperking, maar vooral met de reacties van anderen daarop. Dit subject-zijn is een gelijkwaardigheid waarin beide partijen iets te bieden hebben. Mensen met een beperking brengen authenticiteit en kunnen ons helpen uit ons rationalisme te komen, en zelfs eenzijdige interpretaties van geloof kunnen doorbroken worden.

Noordegraaf (2004), emeritus bijzonder hoogleraar voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit, benoemt dat voor de kerken en christenen het fundament is, dat wij allen gemeenschappelijke schepsel van God zijn en dat wij mensen met en zonder handicap gelijkwaardig moeten benaderen. We moeten daarom ook een sociale strategie waar de sterken de zwakkeren helpen vervangen door een strategie die zich richt top het concept van het lichaam van Christus (1 Kor.12). Alle delen van het lichaam zijn even belangrijk en het lichaam kan alleen functioneren omdat het onderscheidende delen heeft. Het is hierin belangrijk dat de mens met een verstandelijke handicap ook de mogelijkheid moet hebben om te kunnen geven, in plaats van alleen te ontvangen. Daarnaast is er ook nog de zorgethiek en de presentietheorie. De zorgethiek zegt dat ieder mens kwetsbaar is. Zorgethiek gaat uit dat mensen in relaties verbonden zijn, dit staat haaks op de ethiek die in onze maatschappij inzet op autonomie. Vanuit die verbondenheid kun je in iedere relatie voor de ander zorgen. Goede zorg is aandacht voor elkaar hebben, verantwoordelijk voelen voor de ander en alert zijn op de reactie van de zorgontvanger op de ontvangen zorg en je daarin op elkaar afstemmen. De presentietheorie zegt dat je je aansluit bij de leefwereld van de ander, waarbij de waardigheid van de ander voorop staat. Al deze invalshoeken zijn erop gericht dat er een gelijkwaardig contact ontstaat tussen de mens met en zonder verstandelijke beperking.

Voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) is het belangrijk dat deze paradigmaverschuiving plaatsvindt. De theologische reflectie die in het boek wordt gepresenteerd, kan gemeenteleden helpen om ruimte te creëren voor een ander perspectief. Niettemin moet de werkelijke verandering zich in de praktijk voltrekken. Het praktische deel van het boek belicht vooral voorbeelden vanuit ervaringen binnen zorginstellingen. Wat effectief is binnen kerkelijke gemeenten zal een proces van vallen en opstaan zijn. Mensen met een LVB willen serieus genomen worden en hebben zelf ook veel te bieden op het gebied van authenticiteit, oprechtheid, geloof en spiritualiteit.

3.2 Zo gewoon mogelijk

Joh. Smit, destijds praktisch theoloog en pastoraal supervisor, projectcoördinator van 2000-2011 van het Instituut voor Theologie en Sociale Integratie en werkzaam bij Stichting Philadelphia Zorg, later gepromoveerd met 'competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking', publiceerde in 2006 het boek *Zo gewoon mogelijk met theologische richtlijnen over inclusie* (Smit, 2006). Dit boek is bedoeld om geloofsgemeenschappen te ondersteunen bij het bevorderen van inclusief denken en het vormgeven van een inclusief gemeentelven. Smit bespreekt wie de betrokkenen zijn en

hoe men pastoraat kan bieden aan ouders van kinderen met een verstandelijke beperking. Daarnaast beschrijft hij de ontwikkeling van mensen met een verstandelijke beperking op het gebied van wonen en werken. Centrale thema is de 'totale communicatie', een gespreksvorm die verbinding stimuleert tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking.

Smit (2006) adviseert om een overzicht te maken van alle gemeentelijke activiteiten en te onderzoeken in welke hiervan mensen met een verstandelijke beperking actief kunnen deelnemen. Hij benadrukt dat onze kerkdiensten zich in het verleden hebben ontwikkeld naar een gemiddeld intellectueel niveau, waardoor zowel arbeiders als intellectuelen zijn afgehaakt. Mensen met een verstandelijke beperking konden de reguliere diensten vaak niet volgen, wat heeft geleid tot de ontwikkeling van aangepaste diensten. Smit pleit voor diensten waarin ruimte wordt gecreëerd voor diverse doelgroepen door middel van totale communicatie (zie paragraaf 3.1.2.1) en gericht op de ervaringsordeningen (paragraaf 3.1.2.2).

Verder richt Smit (2006) zich op de preek, die congruent moet zijn met de pastor en beeldend voor de hoorders. Het laatste hoofdstuk behandelt het kringwerk, waarbij de rol van vrijwilligers centraal staat. In het catechese- of kringwerk ligt de nadruk op het delen van positieve en negatieve ervaringen, aangezien de kennisoverdracht beperkt is. Bij het doen van belijdenis of de eerste communie draait het voornamelijk om de zielservaring in plaats van intellectuele kennis. Zang en muziek blijven essentiële communicatiemiddelen, evenals deelname aan een Kerst- of Paasspel. Daarnaast kan er worden nagedacht over de toelating tot functies en ambten.

Het boek straalt een sterk idealisme uit en schetst haalbare mogelijkheden voor gemeenten. Ik ben benieuwd wat van deze idealen is gerealiseerd. Hoe zijn gemeenten met de aanbevelingen omgegaan? Waar zijn de gemeenten die ruimte bieden en geboden hebben voor deze veranderingen?

In de volgende twee paragrafen bespreek ik twee belangrijke elementen, die ook in het boek van Smit (2006) beschreven zijn, die belangrijk zijn voor communicatie met mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB).

3.2.1 Communiceren met totale communicatie

Bij interacties met mensen met een verstandelijke beperking is het belangrijk om totale communicatie toe te passen. Dit betekent dat verschillende communicatiemanieren worden ingezet om effectief te communiceren. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen stoornissen ervaren op verschillende aspecten van communicatie, niet alleen op het gebied van taalinhoud, maar ook qua taalvorm (zoals gesproken taal) en taalgebruik (lichaamstaal en visuele hulpmiddelen).

Totale communicatie omvat het gebruik van diverse middelen, waaronder lichaamstaal, zintuigen, (gebruiks)voorwerpen, foto's en zelfs eigen gelaatsuitdrukkingen om bijvoorbeeld bijbelse begrippen uit te drukken. Deze benadering, zoals ook beschreven door Krijger (2012) vindt zijn oorsprong in de dovenpedagogiek. Naast de eerdergenoemde communicatiemiddelen door Smit (2011), kunnen ook aspecten zoals intonatie, mimiek, oogcontact, gebaren, schrift, picto's, de ruimte en kleding worden gebruikt. Krijger benadrukt dat lichaamstaal meer dan 90% van onze boodschap overbrengt.

3.2.2 Timmers-Huygens en ervaringsordeningen

Zowel Smit (2011) als Krijger (2012) verwijzen naar de ervaringsordering van Timmers-Huygens, die aangeeft hoe mensen hun ervaringen ordenen. Er zijn vier manieren van

ordenen, die kinderen gedurende hun jeugd leren. Mensen met een verstandelijke beperking doorlopen deze ordeningen vaak trager en onvollediger dan anderen.

De eerste ordening is de lichaamsgebonden ervaringsordening, die zich richt op de veiligheid van het lichaam en zintuiglijke waarnemingen. De tweede is de associatieve ervaringsordening, waarin vaste patronen en betrouwbaarheid in de wereld worden herkend. De derde is de structurerende ervaringsordening, waarbij vaste structuren en verbanden tussen gebeurtenissen worden begrepen, met nadruk op herinnering, begrip en symboliek. Deze fase draait om herkenbaarheid en voorspelbaarheid, en biedt ruimte voor keuzes. De vormgevende ervaringsordening is de laatste, waarbij mensen persoonlijke toevoegingen kunnen maken aan bestaande structuren, oplossingen kunnen bedenken en nieuwe ideeën kunnen aandragen. Hier gaat het om het uiten van de eigen identiteit.

Alle LVB'ers hebben de lichaamsgebonden en de associatieve ervaringsordening doorlopen. Een aantal ook de structurerende ervaringsordening.

3.3 Competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking.

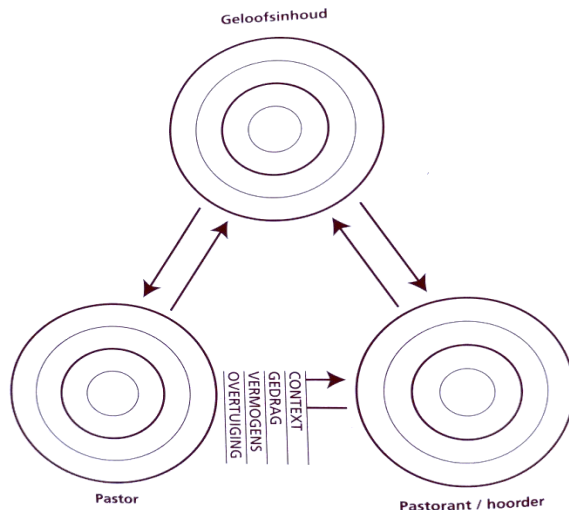
Joh. Smit (2011) schrijft over inclusie en over de consequenties voor de pastor in een geloofsgemeenschap. Hij schrijft dat er eerder veel scepsis was over deze inclusie, maar dat er bij het schrijven van zijn proefschrift in 2012 zeker welwillendheid ten opzichte van inclusie was, maar bovenal veel onbekwaamheid van de pastor. Daarnaast is voor geloofsgemeenschappen de omslag van liefdadigheid naar wederkerigheid een heel proces. Liever heeft men aparte aangepaste diensten en praat men op kinderlijke toon. Vaak gebeurt dit uit onwetendheid. Het onderzoek dat Smit uitvoert helpt pastorale professionals om deskundigheid te verwerven. Het brengt in kaart wat de leeropgaven zijn en draagt bij aan de inclusie van deze doelgroep.

Smit (2011) zoomt in op de drie aspecten van de pastor: ambt, persoon en beroep. Deze drie aspecten komen terug in verschillende modellen, waar de keuze van het model bepaalt hoe de wereld wordt geordend en hoe men preekt of begeleidt. In de literatuur staan ze bekend als het kerugmatische, het therapeutische en het evenmenselijk pastoraat. Door de positieve aspecten van deze drie te combineren, ontstaat het hermeneutische pastoraat dat verder kan worden uitgewerkt tot het narratieve pastoraat. Hierbij wordt het eigen levensverhaal gereconstrueerd, wat niet alleen betekenis geeft aan het levensverhaal van de pastorant, maar mogelijk ook aan dat van de pastor zelf. Knippenberg benadrukt volgens Smit, dat de pastor zich bewust moet zijn van het perspectief waarmee hij naar zichzelf, anderen en de wereld kijkt. Dit perspectief beïnvloedt zijn handelen, preken en begeleiden.

Mensen met een verstandelijke beperking
Als pastor moet je je afvragen wat je centraal stelt bij mensen met een verstandelijke beperking. Is dat de beperking zelf of hun mens-zijn? Smit (2011) adviseert: Kijk voorbij de beperking. Elk mens is uniek en waardevol, net als jijzelf. Ieder heeft een naam en mag er zijn, ook in de ogen van God. De beperking komt pas op de tweede plaats. Veel modellen zijn echter niet relationeel, maar objectiverend. Ze richten zich op biologische en psychologische aspecten en missen vaak de benodigde competenties voor ondersteuning. Ook wordt spiritualiteit vaak over het hoofd gezien. We zijn allemaal geschapen naar Gods beeld. Daarnaast introduceert Smit zijn eigen vier lagenmodel (paragraaf 1.2), waarbij dialoog en het serieus nemen en ontmoeten van de ander centraal staan.

Communicatie en competentie

Smit (2011) past zijn gespreksmodel toe, besproken in paragraaf 1.2, en schetst drie gespreksmodellen, van pastor, de pastorant en geloofsinhoud, die met elkaar in interactie staan. Hij vormt ze om tot een hermeneutisch model. Als er echte communicatie plaatsvindt, ontstaat er een ik-jij relatie tussen de cirkels. Deze cirkels komen steeds dichterbij elkaar als er authentieke communicatie plaatsvindt. Echter, ze vallen nooit volledig samen, aangezien elk zijn eigen innerlijke ruimte behoudt. De laag spiritualiteit, de meest innerlijke laag, brengt een zekere 'geheimenis' met zich mee (thuis en vertrouwdheid, verwondering en vervreemding). Tussen de cirkels worden de termen van het kernreflectiemodel van Korthagen geplaatst.

Figuur 3.6 Het conceptueel competentiemodel

Figuur 2 Het conceptueel competentiemodel

Noot: Overgenomen uit Competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking (p.57), door J. Smit, 2011, p.80, Zoetermeer: Meinema.

Communicatie met mensen met een verstandelijke beperking is het proces van het leren accepteren van de ander, inclusief hun beperking. Dit proces vertoont volgens Smit (2011) gelijkenissen met Baarts concept van presentie. Baart heeft het over exposure, bestaande uit vier fasen: 1) het onderdrukken van afweerreacties en vooroordelen, 2) het zuiveren van waarnemingen, interpretaties, motieven en gewoonten, 3) het openstaan voor het vreemde of anders-zijn, en 4) het toewijden aan het vreemde of anders-zijn (Smit J. , 2011).

De resultaten van het onderzoek van Smit (2011) benadrukken dat pastores specifieke vaardigheden moeten ontwikkelen om effectief te communiceren met mensen met een verstandelijke beperking. Door de ontmoeting met hen treedt er een verstoring op van de innerlijke ruimte van de pastor. Deze verstoring leidt tot een transformatie. In deze transformatie worden pastorale gesprekken bekeken vanuit het perspectief van communicatie met mensen met een verstandelijke beperking. Als zowel de pastor, de pastorant en de geloofsinhoud de laag van de spiritualiteit bereiken, dan kun je daarachter ook de Ander, God, gewaarworden. De pastor moet tenslotte getraind worden in totale communicatie, dat in 3.2.1 wordt besproken.

Een kritische noot op dit onderzoek van Smit (2011) richt zich op de focus op de doelgroep pastores. Hoewel pastores als doelgroep worden gekozen, hebben alle gemeenteleden te maken met mensen met een verstandelijke beperking. De nadruk lag bij deze studie

voornamelijk op het pastoraat en de kerkdienst, terwijl zowel het pastoraat, groepswork, als ontmoetingsmomenten door gemeenteleden kunnen worden opgepakt. Als de gemeente inclusie wil bevorderen, moet het draagvlak groter zijn dan alleen de pastor.

3.4 Inclusieve kerkdiensten -van geloof 'uitleggen' naar 'beleven'

Integratie impliceert dat een groep zich moet aanpassen aan de normen en verwachtingen van de meerderheid, wat kan leiden tot assimilatie en het onderdrukken van menselijke verschillen. Inclusie daarentegen gaat verder dan alleen het samenvoegen van verschillen groepen; het gaat erom dat alle mensen, met al hun verschillen, volledig deel uitmaken van de gemeenschap. In een inclusieve omgeving worden diversiteit en verschillen juist gewaardeerd en geaccepteerd. Dit bevordert een cultuur van respect, begrip en gelijkheid. Hoe kan een gemeente zich nu zo inrichten dat zij aansluit bij alle mensen, zodat iedereen zich gehoord en gezien voelt?

Smit (2012) schreef in *Geloven in inclusie* dat de inclusie van mensen met een verstandelijke beperking stroef op gang kwam. Hij haalt Meininger aan, die noemde dat in de kerk patronen ingesleten zijn, die al langdurig vanzelfsprekend zijn. En dat het moeilijk is om deze patronen te doorbreken. Daarnaast zijn er ook vrijwilligers die langdurig aangepaste diensten voorbereidden, die ook liever geen verandering willen in de richting van inclusie. Er zijn echter ook andere geluiden hoorbaar, waar gemeenteleden aangeven in de kerkdienst het enthousiasme te missen en graag gebruik willen maken van meerdere communicatievormen. Deze wens sluit aan, op wat mensen met een verstandelijke beperking aanspreekt. Zij gaan graag naar kerkdiensten die laagdrempelig zijn, levendig en waar sociale contacten zijn voor en na de dienst. Smit haalt De Roest aan, die op academisch niveau ook pleit voor de kerk als ervaringsruimte voor de ontmoeting met God. Toch blijft vaak uitsluiting overeind. Veel mensen vinden de ontmoeting met iemand met een verstandelijke handicap confronterend en voelen zich onzeker. Deze ontmoeting verstoort de innerlijke ruimte. En roept vragen op, die de kern van geloofsexistentie aanraken. Het gaat om vragen als: Wie hoort erbij in de gemeenschap? Hoe houden we rust? Wat geloven we eigenlijk? (Smit, 2012)

Afweermechanismen tegen inclusie zijn 'liefdadigheid' en 'groepsdenken' Beide afweermechanismen gaan het menselijke gelijkwaardige contact met een mens met een verstandelijke beperking uit de weg. Er is een transformatie nodig, waarbij angst en onzekerheid getransformeerd worden naar verdiepte identiteit en spiritualiteit. Er is 'communio' en 'compassio' nodig. Dat betekent de tafelgemeenschap delen én de verbondenheid op laten komen met de ander tot diep in de kern. Uiteindelijk leidt dit tot het vieren van het leven. Je deelt de diepste kwetsbaarheid en deelt het leven samen. In de verkondiging gaat het dan niet meer over het uitleggen van de preek, maar het inwijden in het geloofsgeheim. Religieuze taal is een 'tweede taal' die aansluit bij de eerste taal, de taal van het lichaam. 'Het lichaam heeft weet van de oerervaring van erbij te mogen horen, deel uit te maken van een zinvol geheel. De tweede taal is de taal van de rituelen, die de chaos van klanken ordent in muziek, ritme dans, beelden'. Kerkdiensten moeten belevenissen worden, willen ze inclusief zijn (Smit, 2012).

Hoewel Smit de uitdagingen van inclusie in de kerk benadrukt, blijft de transformatie naar verdiepte identiteit en spiritualiteit onduidelijk. Het is niet duidelijk wat dit precies inhoudt. Het zou erg helpen als hij iets van zijn eigen ervaring hierover zou kunnen delen.

Zijn analyse van de situatie laat ons verder in vertwijfeling achter. Hij zou bij zijn analyse en droom een nieuw perspectief kunnen bieden door praktische tips te geven over hoe zo'n proces aan te gaan. Mogelijk zou hij het volgende kunnen verwoorden: Om met de gemeente inclusie verder te verduidelijken, zou een gemeenteproces rondom dit thema helpend kunnen zijn.

Daarnaast zouden er binnen de gemeente verschillende werkvormen kunnen worden geïntroduceerd die gericht zijn op kennismaking met elkaar en met mensen met een verstandelijke beperking voor het vergroten van begrip en acceptatie. Dit zou kunnen helpen om eventuele angsten te verminderen en de gemeenschap meer open te stellen voor inclusie. Verder zou een praktische stap kunnen zijn om in eerste instantie één keer per maand een dienst aan te bieden waarbij gebruik wordt gemaakt van totale communicatie, als een manier om de toegankelijkheid te vergroten en meer mensen te betrekken en draagvlak te ontwikkelen. De ervaringen die dan opgedaan worden, kunnen later uitgebreid worden.

3.5 Zin zien, zoeken en beleven.

In 2012 publiceerde de Werkgroep Zingevinganalyse van de Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen (VGVZ) een brochure getiteld Zin, Zien, zoeken en beleven. Deze brochure richt zich met name op intramurale zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. In plaats van het concept 'zingeving', wordt bij deze doelgroep vaak gesproken over 'zinvinding' of 'zinbeleving', waarbij de nadruk ligt op alledaagse zingeving. De lichamelijke beleving speelt hierbij een belangrijke rol, hoewel bij mensen met minder ernstige beperkingen ook andere vormen van zingeving voorkomen.

Binnen de werkgroep werd een model voor zingevinganalyse ontwikkeld, waarbij de focus ligt op de relatie met mensen met een verstandelijke beperking vanuit een presentie-benadering. Het model biedt een objectieve structuur om inzicht te krijgen in de betekenisgeving van de cliënt. Het model omvat vier aandachtsvelden die zingevende aspecten van het bestaan bevragen:

Ik en mijn lichaam (geel), Ik en mijn omgeving (groen), Ik en de ander (blauw),

Deze drie worden gevoed door Ik en mijn spiritualiteit (rood), symbolisch weergegeven door een vlam die inspiratie vertegenwoordigt.

Het doel van het invullen van dit model is om duidelijkheid te krijgen over waar de cliënt zin aan ontleent, welke obstakels hij/zij ervaart, en waarin hij/zij kan groeien. Het helpt bij het identificeren van bevestigings- en verbeterpunten, en bij het bepalen welke aspecten veranderd, vernieuwd of geëlimineerd moeten worden om de cliënt te ondersteunen bij zinvolle aspecten van het leven. Dit model kan zelf als geestelijk verzorger of samen met een cliënt ingevuld worden, of in een team of MDO-overleg.

Martin Walton heeft gereflecteerd op het model en merkt op dat de werkgroep grondig en belangrijk werk heeft verricht. Hij merkt op dat het begrip 'zingeving' vooral een Nederlands fenomeen is. Eigenlijk gaat het meestal over zinvinding en zinbeleving. Hij benadrukt ook de wisselwerking tussen alledaagse en existentiële zingeving.

Het model geeft een mooie aanzet tot zingevinganalyse en kan helpend zijn voor cliënten en begeleiders in een intramurale setting. Ik ben benieuwd of dit model ook breder inzetbaar is, bijvoorbeeld voor LVB'ers of zelfs voor niet-LVB'ers. Kan dit model voor iedereen een reflectieinstrument zijn? Want reflecteren op zingeving, zinbeleving en spiritualiteit biedt veel voordelen die zowel het persoonlijke als het sociale leven verrijken. Het helpt mensen om

beter in contact te komen met zichzelf en anderen en er meer betekenis en doel in het leven gevonden worden, waardoor er meer levensgeluk ontwikkeld wordt. Ook kan reflectie bijdragen aan het ontwikkelen van een meer ethische en verantwoordelijke manier van leven, wat op zijn beurt bijdraagt om zich vol enthousiasme in te zetten in het leven.

3.6 Inclusion as heterotopia: Spaces of encounter between people with and without intellectual disability

Meininger (2013) is geïnspireerd door de ideeën van de filosoof Foucault. Hij benadert inclusie tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking vanuit deze ideeën. Hij beschrijft heterotopieën, die ruimten vertegenwoordigen waar ontmoetingen en gebruiken anders zijn dan wat als normaal wordt beschouwd in de samenleving, ofwel homotopieën. Deze heterotopieën fungeren als een kritiek op de samenleving, zoals bijvoorbeeld de instituten voor mensen met een verstandelijke handicap, waar afwijkend gedrag wordt afgezonderd. Hoewel mensen met een verstandelijke beperking steeds meer van deze afgezonderde instituten naar de maatschappij verhuizen, blijft hun participatie in de samenleving vaak beperkt, waardoor de heterotopieën als gescheiden werelden naast de homotopieën blijven bestaan.

In Nederland worden mensen met een verstandelijke handicap formeel behandeld als burgers met rechten en plichten, maar hun anders-zijn wordt vaak over het hoofd gezien. De verhuizing uit instellingen betekent voor de maatschappij niet automatisch het verdwijnen van homotopische denkwijzen. Hedendaagse heterotopieën zijn geen fysieke ruimten, maar relationele ontmoetingen waar anders-zijn en alternatieve communicatie worden geaccepteerd. Deze ruimten vormen een belangrijk onderdeel van de menselijke sociale realiteit (Meininger, 2013).

Aan de ene kant staat de maatschappelijke druk tot normalisatie en assimilatie, aan de andere kant zijn er ontmoetingen waarin weerstanden en verschillen kunnen worden overwonnen. Deze relationele ontmoetingen vinden plaats wanneer mensen niet langer anoniem zijn voor elkaar. Levensverhalen worden gedeeld en denkpatronen kunnen veranderen, waarbij verschillen als verrijkend worden gezien in plaats van vervreemdend. Deze ontmoetingen vinden plaats in informele settings, zoals vriendschapsprojecten, maatjescontacten, familiebijeenkomsten en religieuze gemeenschappen.

Volledige heteronomie is moeilijk te bereiken door de voortdurende invloed van homotopische normen. Deze heterotomische ontmoetingen bestaan uit de volgende aspecten:

- a. Mensen met een verstandelijke beperking worden verwelkomd, ongeacht hun emotionele expressie.
- b. Gastvrijheid staat centraal, waarbij tijd wordt genomen voor elkaar, in lijn met Foucault's concept van 'heterotopie', het vertragen van de tijd. Er is ruimte voor emotionele steun. Er zijn gemeenschappelijke activiteiten die door allen als betekenisvol ervaren kunnen worden. Mensen kunnen zo een gevoel van eigenwaarde ontwikkelen.
- c. Doel-middelen-rationaliteit staat niet centraal. Wel aandacht en betrokkenheid.
- d. De homotopische cultuur staat onder kritiek. Normaliteit wordt opgeschort.
- e. Er is ruimte voor ontmoeting en dialoog, waardoor nieuwe perspectieven kunnen ontstaan.

Het doel van deze heterotopische dialoog is om uiteindelijk te integreren in de bredere samenleving, zodat homotopische en heterotopische ruimten niet langer gescheiden blijven.

Heterotopieën fungeren als broedplaatsen voor verandering en het bespreken ervan in de maatschappij kan leiden tot herinterpretatie van normen en het tegengaan van uitsluiting. Onze uitdaging is om dergelijke heterotopieën te cultiveren en te laten floreren (Meininger, 2013).

Meininger (2013) biedt een interessante benadering van inclusie tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking vanuit de ideeën van Foucault. Het concept van heterotopie wordt uitgewerkt wat goed aansluit bij gastvrijheid.

Verder wordt onze maatschappij homotopisch gezien. Maar er zijn ook grote verschillen in de maatschappij. Neem het digitale tijdperk. Niet iedereen heeft daar toegang toe door vaardigheden, woongebied, economische situatie, taalachterstand. Mensen hebben hierdoor mogelijk geen toegang tot belangrijke informatie. Hierdoor zijn toegang en participatie niet gelijk verdeeld en bestaan er verschillende realiteiten en ervaringen afhankelijk van iemands toegang tot en vaardigheden in digitale technologie.

Hoewel het streven naar heteronomie en het bekritisieren van homotopische normen belangrijk is, lijkt het optimisme over het vermogen van heterotopische dialoog om volledige integratie in de bredere samenleving te bewerkstelligen wel idealistisch. De vooroordelen en structurele ongelijkheden die mensen met een verstandelijke beperking ervaren, zullen waarschijnlijk niet alleen worden opgelost door middel van informele ontmoetingen. Er is misschien meer nodig om echte inclusie te bereiken, zoals bijvoorbeeld het werken aan beeldvorming en het kritisch herzien van de openbare ruimtes.

3.7 Geloofsgemeenschappen en sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking

André Mulder is bijzonder hoogleraar Levensbeschouwing en geestelijke volksgezondheid bij de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). en onderzoeker op de onderzoeksplaats sociale Inclusie en Levensbeschouwing van Mensen met een Verstandelijke Beperking (PTHU), en Thijs Tromp bekleedt de bijzondere leerstoel Diaconaat en doet onderzoek rond de leerstoel over vitalisering en vernieuwing van diaconaal werk vanuit diaconale organisaties en plaatselijke diaconieën, waarbij hij onderzoekt naar de bijdrage van het diaconaat aan sociale inclusie in kerk, zorg en samenleving. Mulder en Tromp (2021) schrijven in het blad *Handelingen* het volgende:

Hoewel de participatiewetgeving in Nederland van kracht is, blijft het voor mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) uitdagend om aansluiting te vinden bij de bredere gemeenschappen in de samenleving. Dit geldt zowel voor kerkgemeenschappen als voor andere sociale verbanden (Mulder & Tromp, 2021).

Er vindt nog geen systematische toetsing plaats van wetgeving aan het VN-verdrag over de rechten van mensen met een handicap, waardoor nieuwe wetten en beleidswijzigingen mogelijk de situatie kunnen verslechteren. Mensen met een handicap worden vaak niet geraadpleegd tijdens de ontwikkeling van nieuwe wet- en regelgeving. Bovendien heerst er nog veel onduidelijkheid over de kaders voor de verplichte inclusieagenda die gemeenten moeten opstellen volgens de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO), wat slechts in minder dan 25 procent van de gemeenten is gebeurd.

Sociale inclusie omvat twee belangrijke aspecten: Ten eerste het hebben van sociale relaties en ten tweede het deel uitmaken van een gemeenschap. Deze elementen zijn van cruciaal belang voor de kwaliteit van leven van mensen met een beperking. Streven naar

inclusie houdt in dat iedereen gelijke kansen moet hebben om volledig deel te nemen aan de samenleving, ongeacht hun beperkingen, achtergrond of identiteit. Het gaat niet alleen om toegang tot voorzieningen, maar ook om betrokkenheid bij anderen en het deel uitmaken van sociale groepen. Daarnaast voegen zij aan deze definitie een derde aspect van sociale inclusie voor mensen met een verstandelijke beperking toe: het verlangen om gezien en erkend te worden zoals ze zijn, en het verlangen naar 'erbij horen' Volgens Mulder en Tromp (2021) schreef Swinton hier in 2015 over.

De schrijvers Mulder en Tromp (2021) benoemen dat het perspectief van de doelgroep zelf in bestaand onderzoek nauwelijks empirisch onderzocht is: wat hopen mensen met een verstandelijke beperking te vinden in het leven binnen een geloofsgemeenschap? Wat verwachten of hopen zij van een geloofsgemeenschap in het dagelijks leven? Wat willen en kunnen zij zelf eventueel bijdragen? Gezien de voortdurende nadruk op waarden als gelijkwaardigheid, wederkerigheid en respect voor eigenheid, is dit wel opmerkelijk.

3.8 A place of belonging: Including individuals with significant disabilities in faith communities

Carter, de schrijver van dit artikel, is Amerikaan en bekleedt een academische leerstoel rondom mensen met een beperking. Hij onderzoekt principes en strategieën om volledige participatie, relaties en gewaardeerde rollen te bevorderen voor kinderen en volwassenen met verstandelijke beperking en ontwikkelingsstoornissen (IDD). Hij is sinds 2023 uitvoerend directeur van het Baylor Center for Developmental Disabilities, dat tot doel heeft het welzijn van mensen met beperkingen en hun families te bevorderen.

Carter benadrukt het belang van inclusie en 'belonging' binnen geloofsgemeenschappen voor mensen met verstandelijke beperkingen. Hij stelt dat geloof een belangrijke rol speelt in het leven van deze mensen en hun families, en dat geloofsgemeenschappen de roeping hebben om hen te verwelkomen. Religieuze geschriften benadrukken inclusie, gastvrijheid en zorg voor iedereen, inclusief mensen met beperkingen. Carter heeft samen met collega's in een reeks studies mensen met beperkingen en hun familie bevraagd over wat bijdraagt aan 'belonging' in een geloofsgemeenschap. Hij geeft aan dat inclusie niet de volledige diepte van verbinding en wederkerigheid, die mensen met beperkingen verlangen, dekt. Hij gebruikt daarom het concept van 'belonging', wat beter de intimiteit, verbondenheid, lidmaatschap, wederkerigheid en relaties beschrijft die mensen binnen een gemeenschap zoeken.

Er kwamen tien dimensies van 'belonging' naar voren: mensen voelden 'belonging' wanneer ze aanwezig waren, uitgenodigd, verwelkomd, opgemerkt, gekend, geaccepteerd, ondersteund, verzorgd, bevriend, nodig en geliefd waren (Carter, 2021).

1. Aanwezig zijn:

Mensen met beperkingen zijn vaak aanwezig in de samenleving, maar lang niet altijd in de geloofsgemeenschappen. Het is van belang voor gemeenten om te reflecteren op deze situatie en bewustzijn te ontwikkelen over de afwezigheid van deze groep. Mogelijke hindernissen kunnen voortkomen uit verschillende bronnen, zoals architectuur, attitudes, verwachtingen, ondersteuning, theologie en toewijding.

2. Uitgenodigd zijn:

Gemeenten dienen mensen met beperkingen actief uit te nodigen via diverse communicatiekanalen zoals nieuwsbrieven, persoonlijke uitnodigingen en online platforms, om te laten zien dat zij welkom zijn. Hierbij tonen zij hun toewijding aan inclusie zowel

verbaal als visueel.

3. Verwelkomd zijn:

Een warm welkom is belangrijk voor het gevoel van 'belonging'. Gastvrijheid uit zich in het begroeten en aanspreken van mensen, wat bijdraagt aan inclusie. Soms vereist dit training voor gemeenteleiders en vrijwilligers.

4. Bekend zijn:

Mensen met beperkingen dienen niet gezien te worden als een groep, maar als individuen. Gemeenteleden moeten de persoonlijke verhalen, interesses, sterktes en zwaktes van elk individu leren kennen en hen introduceren aan anderen om inclusieve ervaringen te bevorderen.

5. Geaccepteerd zijn:

Acceptatie vraagt om een houdingsverandering, soms ook vanuit theologisch perspectief. Gemeenten kunnen dit stimuleren door het centraal stellen van inclusie in kerkdiensten, deelname aan bewustwordingsmaanden en trainingen. Echter, de beste acceptatie ontstaat vaak door positieve interacties tussen mensen met beperkingen en anderen.

6. Ondersteund zijn:

Gemeenten dienen ondersteuningsplannen te ontwikkelen en regelmatig te evalueren, waarbij ondersteuning als prioriteit wordt beschouwd. Deze ondersteuning, afgestemd op de individuele behoeften van personen met beperkingen, omvat aspecten zoals vervoer, activiteitenaanpassingen en toegankelijkheid van materialen. Ondersteuning maakt zinvolle deelname mogelijk, maar communiceert ook een duidelijke toewijding aan en verlangen naar iemands aanwezigheid.

7. Verzorgd zijn:

Gemeenten kunnen bijdragen aan het welzijn van mensen met beperkingen door praktische (financiële hulp, informatie) emotionele (pastoraat en belangstelling, spirituele (gebed) en sociale steun (vriendschap, netwerk) te bieden, zowel aan hen als aan hun families. Persoonlijk contact en kleine gebaren van zorg kunnen een grote impact hebben.

8. Beviend zijn:

'Belonging' is gebaseerd op relaties en gedeelde activiteiten. Vriendschappen ontstaan vaak door gezamenlijke activiteiten op basis van gemeenschappelijke interesses over een langere periode. Het is belangrijk om mensen met beperkingen uit te nodigen voor activiteiten en hen de nodige ondersteuning te bieden om vriendschappen te bevorderen.

9. Nodig zijn:

Het identificeren en waarderen van de talenten van mensen met beperkingen draagt bij aan hun gevoel van 'belonging'. Gemeenten dienen mogelijkheden te bieden voor hen om hun talenten in te zetten en hen te betrekken bij zowel gevende als ontvangende activiteiten.

10. Geliefd zijn:

Liefde is essentieel voor 'belonging' en moet concreet en transformerend worden getoond door gemeenteleden. Gemeenten dienen zich bewust te zijn van deze essentie en actief te streven naar liefdevolle interacties en ondersteuning voor mensen met beperkingen.

Carter (2021) suggereert dat een speciaal team binnen elke gemeente zich bezighoudt met het bevorderen van deze aspecten van 'belonging'. Het is van belang dat iedere gemeente zichzelf de volgende vragen stelt: Wat doen we al goed? Wat kunnen we verbeteren? En welke volgende stappen moeten we nemen? Gemeenten die zich inzetten voor 'belonging' zullen merken dat deze gastvrijheid ook andere mensen aanspreekt.

Carter biedt een inspirerend kader voor geloofsgemeenschappen, praktisch en bruikbaar. Zowel kleine als grote geloofsgemeenschappen kunnen zich over dit kader buigen. Door de uitsplitsing in tien punten, kan hiermee ook een stappenplan gemaakt worden, waardoor het

inzichtelijk wordt, waar gemeenten zich verder in kunnen ontwikkelen. De ervarings en verbondenheidsdimensie van zingeving wordt duidelijk zichtbaar gemaakt in deze tien aspecten. Door deze aspecten aan te pakken, kunnen geloofsgemeenschappen effectiever en duurzamer worden in hun inspanningen om inclusie en 'belonging' te bevorderen voor mensen met beperkingen. De verschillende theologische achtergronden door verschillende theologen aangehaald, kunnen deze tien aspecten versterken bij de bewustwording in aspect 'Aanwezig zijn'.

Veel Nederlandse boeken en bronnen zijn vanuit de invalshoek van de geestelijk verzorger of instelling beschreven. Wat dit artikel van Carter sterk maakt, is dat het vanuit de kerkopbouw beschreven is. Het is een analyse instrument, dat ervoor zorgt dat er een bewustwording op gang gebracht wordt bij gemeenten. Ook is inclusie in vele stapjes verpakt, zodat je langzaam kunt bouwen aan een inclusievere gemeente. Carter richt zich op de gehele gemeente in tegenstelling tot Johan Smit, die zich vooral op de voorganger en de preek richt.

3.9 Rapport landelijk beeld relatie geloofsgemeenschappen en mensen met een verstandelijke beperking

Mulder (2022), senior onderzoeker bijzondere leerstoel diaconaat, rapporteert over het landelijk beeld over de relatie geloofsgemeenschappen en mensen met een verstandelijke beperking. In dit onderzoek bevraagt hij geestelijk verzorgers over hun ervaringen.

In zijn rapport zegt Mulder het volgende: Geestelijk verzorgers pleiten voor een intensivering van de kerkelijke betrokkenheid, voornamelijk door middel van maatjesprojecten. Binnen de gemeenschappen van gelovigen assisteren vrijwilligers bij diverse activiteiten gericht op de mensen met een verstandelijke beperking. Een aanzienlijk aantal geestelijk verzorgers onderhoudt formele banden met geloofsgemeenschappen, vaak binnen hun eigen levensbeschouwelijke sfeer.

Er wordt een trend van afnemende betrokkenheid van geloofsgemeenschappen bij mensen met een verstandelijke beperking waargenomen, welke lokale variaties vertoont.

Het onderzoek doet een oproep tot verdere maatregelen ter bevordering van de participatie van geloofsgemeenschappen, zoals lokaal actieonderzoek en het initiëren van maatjesprojecten. Daarnaast wordt aanbevolen om succesvolle praktijken nader te onderzoeken en professionaliseringstrajecten voor geestelijk verzorgers te ontwikkelen. De onderzoeksplaats sociale inclusie en levensbeschouwing ambieert hierbij een actieve rol te vervullen, waarbij ook de betrokkenheid van studenten wordt beoogd. Bovendien worden gesprekken met de werkveldraad van de VGVZ en Reliëf gepland, gericht op verdere samenwerking en kennisdeling op dit gebied (Mulder, 2022).

Het rapport doet waardevolle aanbevelingen, zoals de oproep tot maatjesprojecten en lokaal actieonderzoek. Wel hebben we te maken met afnemende betrokkenheid van geloofsgemeenschappen. De gemiddelde leeftijd van de leden van de geloofsgemeenschappen wordt steeds hoger en geloofsgemeenschappen kleiner. De voorgestelde professionaliseringstrajecten bij geestelijk verzorgers zijn een stap in de goede richting, waarbij een training in kerkopbouw een goede ondersteuning kan zijn. Wel zal hiervoor draagvlak moeten zijn bij de raad van besturen van de instelling. De geestelijk verzorger heeft expertise rondom de begeleiding van de mensen met een verstandelijke beperking, maar meestal geen expertise rondom kerkopbouw. Een diaconaal werker, die voor een aantal uur betaald wordt door de kerken of door een diaconale stichting, zou in de

kerkgebouw ook iets kunnen betekenen.

Daarnaast moeten de verwachtingen ten aanzien van de kleiner wordende kerken worden bijgesteld. Mogelijk moet er meer aandacht komen voor zingeving vanuit de burgerlijke gemeente en fondsen, zodat projecten rondom aandacht voor zingeving buiten de kerken ontwikkeld kunnen worden. Een mogelijk voorbeeld is Rotterdam met de MOTTO – projecten voor ouderen. Deze maatjesprojecten rondom zingeving en levensvragen worden gestimuleerd en ondersteund vanuit de burgerlijke gemeente.

3.10 Onderzoeken rondom zinbeleven van LVB'ers en inclusie

In deze paragraaf komen verschillende praktijkonderzoeken aan bod. Vanuit deze onderzoeken reflecteer ik op de praktijk.

3.10.1 Tussen droom en daad

Burger (2011) schreef een masterscriptie 'Tussen droom en daad', dit onderzoek was naar de geestelijke zorg aan mensen met een geestelijke beperking in de extramuraal setting. Zij interviewt een zevental geestelijk verzorgers van verschillende instellingen die ook extramuraal werkzaam zijn. In haar onderzoek beschrijft zij dat de focus van mensen met een verstandelijke beperking steeds meer verschuift naar relationele aspecten in plaats van intellectuele. Zingeving heeft normaal twee functies: oriëntatie (het kunnen plaatsen van gebeurtenissen) en evaluatie (waarde toekennen aan gebeurtenissen). Deze functies zijn moeilijk voor mensen met een verstandelijke beperking. Via levensverhalen kan echter de zinbeleving duidelijker worden, waardoor de zingeving versterkt wordt. Dit kan bijvoorbeeld met een levensboek met foto's en tekeningen.

Burger noemt verder dat het beleid van vermaatschappelijking faalt, aangezien hetgeen kostenbesparing oplevert en professionele ondersteuning voor mensen met een verstandelijke beperking belangrijk blijft. De overheid kan niet stellen dat participatie in de samenleving automatisch de levenskwaliteit van deze groep verbetert. Volledige integratie, volwaardig burgerschap en een normaal leven zijn onrealistische idealen. Mensen met verstandelijke beperkingen blijven kwetsbaar en hebben op verschillende levensgebieden ondersteuning nodig. Burger refereert anno 2011 dat onderzoek aantoont dat deze groep op het gebied van geestelijke verzorging vaak liever de vertrouwde activiteiten binnen instellingen behoudt. Het beleid voor geestelijke verzorging varieert sterk tussen instellingen, met verschillen in visie op goede zorg. Samenwerking met instanties zoals MEE en het organiseren van gespreksgroepen over levensthema's kan bijdragen aan een beter geestelijk

welbevinden en de kwaliteit van zorg verbeteren.

Burger (2011) noemt een aantal punten die nog steeds gelden. Zij beschrijft het onrealistische beleid van volledige integratie en volwaardig burgerschap voor mensen met een verstandelijke beperking. Burger noemt de moeilijkheden voor behoud van uitgebreide geestelijke verzorging en integratie in geloofsgemeenschappen. Zij beschrijft vooral wat er gebeurt en geen mogelijke oplossingen om de kloof tussen beleidsidealen en de werkelijkheid te overbruggen.

De samenwerking met diverse instanties is een belangrijk punt. Door samen te werken kan er meer afgestemd worden op de LVB'er. Een diepere verkenning van de rollen die deze organisaties kunnen spelen en de resultaten van samenwerkingen zou deze afstemming kunnen bevorderen.

Mensen met een verstandelijke beperking hebben moeite met zingeving. Zowel oriëntatie en evaluatie worden daarbij genoemd door Burger. Het gebruik van levensverhalen en hulpmiddelen zoals een levensboek met foto's en tekeningen om zinbeleving te verduidelijken, is een praktische aanbeveling van Burger en goed bruikbaar.

Burger merkt op dat de nadruk voor mensen met een verstandelijke beperking steeds meer verschuift naar relationele in plaats van intellectuele aspecten. Dit perspectief is belangrijk omdat het aansluit bij hedendaagse benaderingen in de gehandicaptenzorg, die het belang van sociale verbindingen en emotioneel welzijn boven cognitieve prestaties benadrukken

3.10.2 Hoe mensen met een licht verstandelijke beperking de door geestelijk verzorgers georganiseerde gemeenschapsvormende activiteiten beleven en waarderen in het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling met betrekking tot geestelijke verzorging

Van Delft (Delft, 2022) beschrijft in zijn masterscriptie Geestelijke Verzorging hoe mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) de door geestelijk verzorgers georganiseerde gemeenschapsvormende activiteiten beleven en waarderen. Hij vergelijkt deze uitkomsten met de doelstellingen van geestelijke verzorging zoals geformuleerd door de beroepsvereniging VGVZ. Zeven focusgroepen, bestaande uit kerkdiensten en gespreksgroepen, namen deel, en negentien LVB-deelnemers werden geïnterviewd.

De meeste respondenten waardeerden de activiteiten vanwege de prettige sfeer, de gemeenschap, en de veilige omgeving om emoties te delen. Tachtig procent ervoer onvoorwaardelijke acceptatie, en negentig procent zag de geestelijk verzorger als belangrijk voor gemeenschapsvorming. Gespreksgroepen boden sterke verbondenheid, terwijl vieringen soms rumoerig waren en minder persoonlijke relaties opleverden.

Van Delft concludeert dat de gemeenschapsvormende activiteiten spiritualiteit en participatie bevorderen, wat bijdraagt aan veerkracht en eigen regie. Deze activiteiten helpen ook bij het aanvaarden van kwetsbaarheid, wat resulteert in minder kwetsbaarheid in handelen.

Van Delft levert een waardevolle bijdrage levert aan het begrijpen van de ervaringen van LVB-deelnemers. Wel worden talenten en inspraak van de deelnemers bij de groepen niet benut. Van Delft benoemt dit zelf ook in zijn verslag. Hij zegt dat het beperkt benutten van talenten en inspraak meer bevordert zou kunnen worden.

3.10.3 Zin beleven

Heerkens en Timmerman, studenten van de opleiding Social Work, voerden in 2023 een ontwerponderzoek uit met mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) om een praktijkverbetering te ontwikkelen voor gesprekken over zinbeleving (Heerkens & Timmerman, 2023). Begeleiders wilden handvatten om zinbeleving met LVB'ers te bespreken, dus onderzochten Heerkens en Timmerman best practices. Het levensverhaal, waarin creativiteit centraal staat, bleek een belangrijke best practice te zijn. De interactie tussen begeleider en LVB'er was hierbij belangrijk.

Begeleiders werden geïnterviewd over wat nodig is voor gesprekken over zinbeleving, en LVB'ers werden met creatieve werkvormen (zoals LEGO, gesprekken en tekenen) bevroegd over hun behoeften. De resultaten benadrukten dat 'tijd' en 'betekenisvolle verbindingen' belangrijk zijn voor gesprekken over zinbeleving. Het levensverhaal van de bewoner als uitgangspunt helpt om begeleider en bewoner dichter bij elkaar te brengen, ondersteund

door creatieve middelen en informatievastlegging.

In de ontwerpfase werden zestien ideeën bedacht, waarvan negen gericht zijn op gezamenlijke activiteiten. Het ontwerp moest iets omvatten waarbij LVB'ers en begeleiders samen activiteiten kunnen ondernemen, zoals creatieve activiteiten of spelletjes, om relatieopbouw en vertrouwensband te bevorderen. De praktijkverbetering moest niet gericht zijn op probleemoplossing, maar op het creëren van betekenisvolle verbindingen, wat aansluit bij het ontdekken van de ware identiteit van de LVB'ers. Hoewel eigen regie van de LVB'ers minder werd besproken, bleef het een voorwaarde in het ontwerpproces.

Een tas met materialen, inclusief spelregels opgesteld door de LVB'ers, werd ontwikkeld.

Door samen een activiteit te ondernemen en daarbij een gesprek te voeren, komt zinbeleving nu aan bod tussen begeleider en LVB'er. In gesprekken over zingeving of zinbeleving wordt een andere vorm van taal gebruikt, waarbij diverse zintuigen worden aangesproken. Het draait hier niet om het vergaren van nuttige informatie, maar om het creëren van momenten van vertraging, wederkerigheid en respect voor de menselijke waardigheid. De verhalen die met elkaar gedeeld worden, richten zich niet op 'nut' en 'doel', zoals vaak binnen zorginstellingen het geval is, maar zijn gericht op het vinden van betekenis in het leven.

Heerkens en Timmerman blinken uit in hun communicatie met LVB'ers; naast gespreksvoering gebruiken zij diverse materialen om het gesprek te ondersteunen. Deze aanpak is een belangrijke creatieve aanvulling en verschilt van andere onderzoeken. Echter, hun onderzoek kent ook beperkingen. De nadruk ligt vooral sterk op positieve aspecten zoals humor en relationele afstemming, terwijl mogelijke rouwervaringen, waarbij zingeving verloren gaat, onderbelicht blijven. Door aandacht te geven aan rouw, kan er op termijn weer nieuwe ruimte komen voor zingeving.

De creatieve tas, als aanzet tot gesprekken over zingeving, die door Heerkens en Timmerman ontwikkeld is, is een waardevol product. Er zou nog wat meer aandacht besteed kunnen worden aan de praktische implementatie en mogelijke weerstand vanuit zorginstellingen. Zij noemen de moeite die het kost om begeleiders met hun oplossing aan de slag te krijgen met zingeving. Heeft dit te maken met tijdsgebrek van de begeleiders of zien de begeleiders toch de waarde van zingeving niet in?

3.10.4 Het Groene Hart – een plek van sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking en geloofsgemeenschappen?

Van der Kamp (2024), student van de VIAA, verkende de samenwerkingsmogelijkheden tussen de geestelijke verzorging van Ipse de Bruggen in Zwammerdam, instelling voor mensen met een verstandelijke beperking, en christelijke geloofsgemeenschappen in de buurt, gericht op sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking.

De conclusies in dit onderzoek zijn dat Ipse de Bruggen bekend is bij alle geloofsgemeenschappen en dat de geestelijke verzorging soms bekend is. Alle gemeenschappen willen sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking, maar weten niet precies hoe dit te realiseren. De motivatie voor samenwerking groeit naarmate gemeenschappen meer mensen van Ipse de Bruggen kennen. Men geeft aan dat de geestelijke verzorging van Ipse de Bruggen het initiatief moet nemen voor sociale inclusie zowel bilateraal als collectief.

Van der Kamp (2024) geeft aan dat de samenwerking bij een visie op kerkzijn begint. In navolging van Hendriks, is die visie getypeerd als gastvrije kerk. Gemeenteleden tonen oprechte interesse in elkaar met het besef dat zij in de ander God zelf ontmoeten. Deze kerk

is geen spiegel van de samenleving, maar biedt een nieuw perspectief en fungeert als een tegencultuur die alternatieven toont.

In een gastvrije kerk zijn de behoeften van mensen met een beperking, en andere vaak gemarginaliseerde gemeenteleden, voortdurend onderwerp van gesprek. Deze interesse in de ander is kenmerkend voor de geloofsgemeenschap.

Na onderzoek en reflectie volgen in het onderzoek deze aanbevelingen:

- Start structureel overleg tussen geestelijke verzorging en geloofsgemeenschappen om elkaar te leren kennen en vertrouwen.
- Begin samenwerking tussen geestelijke verzorging, geloofsgemeenschappen en mensen met een verstandelijke beperking en ontdek wederkerigheid; overwin teleurstellingen.
- Leer van elkaar en goede praktijken in vieren, leren, delen en dienen.

Voor de gemeenten:

- Onderzoek wat mensen met een beperking nodig hebben en stem uw aanbod hierop af.
- Houd sociale inclusie als doel voor ogen, deel de passie voor mensen met een verstandelijke beperking met een nieuwe generatie en ondersteun hen in samenwerking met belangen- of ouderverenigingen.
- Formuleer een gemeentevisie en een visie op samenwerking en rolverdeling tussen partners.

Het onderzoek van Van der Kamp biedt belangrijke inzichten en aanbevelingen voor de samenwerking tussen geestelijke verzorging en geloofsgemeenschappen. Wie het initiatief in de aanbevelingen neemt, blijft onduidelijk, evenals de praktische uitvoerbaarheid en concrete stappen om deze aanbevelingen te realiseren, blijven onderbelicht.

Bij de tips voor gemeenten, zouden praktische voorbeelden ook kunnen helpen. Het model van Carter (2021), al eerder genoemd kan hierin een goede aanvulling zijn. In het overleg tussen geestelijke verzorging en geloofsgemeenschappen zou het model gebruikt kunnen worden tot bewustwording.

4. Kerkplein

In Paragraaf 4 beschrijf ik het project Kerkplein. In paragraaf 4.1. werk ik een een bijeenkomst van Kerkplein uit en geef ik aan hoe ik in mijn rol als geestelijk verzorger ondersteunend kan zijn in zingeving vanuit kerken naar mensen met een LVB?

Historie

Na een vooronderzoek in 1996 werd Kerkplein opgericht in 1997 met het doel de sociale integratie van mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) te bevorderen, voornamelijk binnen de kerken van Rotterdam. Het oorspronkelijke doel was om eenzaamheid te verminderen onder mensen die zelfstandig met begeleiding gingen wonen. Eerder werd Kerkplein geleid door een vrijwillige coördinator, maar vanaf 2003 werd deze rol overgenomen door een betaalde kracht.

Vanaf het begin organiseerden verschillende vrijwilligerswerkgroepen van protestantse kerken en een rooms-katholieke kerk tussen zes en twaalf keer per jaar een zaterdagactiviteit. Hieraan namen mensen met een LVB samen met gemeenteleden of parochianen deel. De protestantse groepen organiseren tweemaal per jaar een bijeenkomst, terwijl de rooms-katholieke groep jaarlijks bijeenkomt. De coördinator/geestelijk verzorger ondersteunt het proces binnen de gemeenten en parochies.

Financiering

In de beginfase ontving Kerkplein projectmatige financiering van verschillende fondsen. Later werd een convenant gesloten met MEE Rotterdam, Pameijer, ASVZ, Steinmetz de Compaan en het Convent der Kerken Rotterdam, die voor financiering zorgden. Deze financiering werd na enkele wijzigingen vier keer verlengd. Vanaf 2011 blijven alle partijen financieel betrokken bij Kerkplein, maar komt het grootste deel van de financiering nu van vaste fondsen en enkele organisaties.

Netwerk

De verbinding met zorginstanties is belangrijk voor de werkzaamheid en betrokkenheid van Kerkplein met haar deelnemers. 'Zorgorganisaties zijn steeds meer overtuigd dat naast het recht op huisvesting en werk of dagbesteding, ook aandacht voor zingeving, levensbeschouwing en spiritualiteit bijdraagt aan het welbevinden van hun cliënten'. Het netwerk zorgt voor bekendheid bij de deelnemers en hun begeleiders.

Integratie binnen de kerken

Het jaarverslag 2010 vermeldt dat vrijwilligers van Kerkplein contacten onderhouden met mensen met een verstandelijke beperking of hun familie binnen hun eigen geloofsgemeenschap. De vrijwilligers zetten zich op verschillende manieren in voor de deelnemers, waarbij sommigen Kerkpleinactiviteiten organiseren of steunen bij de uitvoering, terwijl anderen zich meer richten op bezoekwerk of ontmoetingen rondom kerkelijke activiteiten. Deze inzet is van onschatbare waarde voor Kerkplein en de deelnemers.

Ongeveer 15 kerken kennen Kerkplein via hun predikant, voorganger of pastor. Tijdens onze zaterdagactiviteiten vragen we de kerken om gastvrijheid te bieden, inclusief koffie en dergelijke. Sommige kerken hebben een budget om de kosten te dekken, maar als dit niet voldoende is, gebruiken we het fonds.

Deelnemers in 2022

Sommige deelnemers ontvangen woonbegeleiding van een zorgorganisatie. Sommigen wonen nog thuis, in een reguliere seniorenwoning, of worden ondersteund door het wijkteam. De gemiddelde leeftijd van de deelnemers ligt nu tussen de 55 en 60 jaar, en de mobiliteit neemt af, wat blijkt uit het toenemende gebruik van rollators. Bij het organiseren van activiteiten wordt hiermee rekening gehouden. Veel deelnemers worden met de busjes van Trevvel naar de activiteiten gebracht, terwijl anderen het openbaar vervoer of eigen vervoer gebruiken.

Ervaring

De ondersteuning die Kerkplein biedt aan mensen met een verstandelijke beperking wordt door zowel de deelnemers als de vrijwilligers als zeer warm ervaren. Er is aandacht en tijd voor elkaar, en het delen van spiritualiteit wordt als bijzonder en waardevol gezien. Voor veel deelnemers zijn de activiteiten een hoogtepunt waar ze naar uitkijken. Het wordt een belangrijk onderdeel van hun sociale netwerk. De middagactiviteiten zijn altijd gericht op ontmoeting, waarbij bewust tijd wordt genomen om samen koffie te drinken en contact te leggen. De ervaringen die de deelnemers opdoen bij Kerkplein helpen hen om binnen hun eigen kerk of parochie contacten te leggen.

Aan de bijeenkomsten nemen zo'n 20-30 deelnemers deel, ondersteund door ongeveer 6-30 vrijwilligers.

4.1 Mijn rol als geestelijk verzorger

Ik beschrijf hierbij eerst de werkwijze van Kerkpleinbijeenkomsten zelf. Daarna benoem ik in diverse paragrafen elementen die belangrijk zijn in zingeving voor de LVB'ers. Ik verbind hier literatuur aan en beschrijf wat mijn rol als geestelijk verzorger daarvan in Kerkplein is. Als geestelijk verzorger is mijn focus gewoonlijk gericht op de drie hoedanigheden van zin (Smit J. , 2015, pp. 88-109). Binnen de activiteiten ligt echter de aandacht vooral op verschillende vormen van zinervaring: op ontmoeting en groepsvorming, op gezien worden, op gelijkwaardigheid en op geloof.

4.1.1 Kerkpleinbijeenkomsten

Sinds februari bekleed ik de functie van coördinator bij Kerkplein. Deze rol omvat het leiden van bijeenkomsten die maandelijks op zaterdagmiddag worden georganiseerd door diverse kerkelijke gemeenten in hun kerkgebouwen. Deze bijeenkomsten worden bijgewoond door mensen met een verstandelijke beperking, evenals door gemeenteleden. Daarnaast organiseer ik zelf ook enkele bijeenkomsten voor deze doelgroep, waarbij de gemeenteleden ook betrokken zijn bij de uitvoering.

Bij aanvang werd mij medegedeeld dat deze bijeenkomsten verschillende thema's zouden behandelen, waarbij soms een thema als leidend werd beschouwd en andere keren een specifieke activiteit de centrale focus vormde.

Bij de eerste voorbereidingsbijeenkomst, georganiseerd door voorbereidingsgroep één, werd gezocht naar een kerkelijk thema, waarbij de keuze viel op het concept van liefde. Vanuit dit thema werden creatieve werkvormen ontwikkeld, waaronder een PowerPoint-presentatie

met afbeeldingen, gespreksvragen en het knutselen van kaarten. De bijbelse context werd verkend aan de hand van het Hooglied, waarvan fragmenten werden voorgelezen. Ook werden liederen gezongen en werden kaarsen ontstoken in de kerk. Deze bijeenkomst wekte associaties op met een catechesebijeenkomst.

Bij de tweede bijeenkomst stond het thema van de Olympische Spelen centraal. In deze geheel andere context, georganiseerd door voorbereidingsgroep twee, lag de nadruk vooral op ontmoeting en gezelligheid. In eerste instantie werd geen expliciete verbinding gelegd met de Bijbel, het geloof of de kerk, maar uiteindelijk werd het thema van de Olympische Spelen gekoppeld aan het thema: Gebruik je talenten.

De eerste twee bijeenkomsten werden georganiseerd door Protestantse kerken. De derde bijeenkomst door voorbereidingsgroep drie werd gezamenlijk georganiseerd door verschillende Rooms-Katholieke parochies. Hierbij stond een korte, eenvoudige viering onder leiding van een pastor centraal. Deze viering bood uitgebreid de gelegenheid om kaarsen aan te steken voor dierbaren, gevolgd door een gezamenlijke lunch en activiteit (bibliodrama).

Mijn rol als geestelijk verzorger

In mijn rol als geestelijk verzorger ondersteun ik zowel de kerken als de mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB). Ik verdiep ideeën vanuit de kerken en/of vanuit de LVB'ers, zowel theologisch als creatief, met een sterke focus op inclusie en 'belonging' (Carter, 2021). Hierbij staan zingeving en vooral zinervaring (zie paragraaf 2.1) centraal. Theologisch maak ik de vertaalslag van activiteiten of thema's die door de groep worden aangereikt, zoals bijvoorbeeld het thema liefde, waarbij we een verbinding legden met Pasen en Pinksteren.

In het creatieve proces denk ik mee over rituelen, werkvormen en communicatiemethoden. Een voorbeeld hiervan is het thema van de Olympische Spelen, waarbij aan het begin een renner met een kaarsje binnenkomt en de Paaskaars, ons Olympisch vuur, aansteekt. Op het gebied van 'belonging' bewaak ik zoveel mogelijk dimensies van aansluiting bij LVB'ers en ontwikkel ik nieuwe dimensies. Ik nodig elke LVB'er per activiteit persoonlijk uit (dimensie 2: uitgenodigd zijn). Bij binnenkomst wordt iedereen welkom geheten en krijgt een naamplaatje (dimensie 3: verwelkomd zijn). Mensen uit de kerkelijke gemeenten, die ondersteunen, mengen zich tussen de deelnemers en gaan het gesprek met hen aan (dimensie 4: bekend zijn en dimensie 5: geaccepteerd zijn). We leren de deelnemers kennen en signaleren waar hulp of ondersteuning buiten de bijeenkomsten nodig is (dimensie 7: verzorgd zijn). Dimensie 10, liefde, is volop aanwezig. Het programma maken we toegankelijk voor de doelgroep (dimensie 6: ondersteund zijn).

Mijn droom is dat de inclusie verder bevordert wordt. De LVB'ers komen vanuit de hele stad. Velen zijn lid van een kerkgemeenschap, terwijl anderen het gewoon fijn vinden om erbij te zijn. Bij de meesten heb ik geen inzicht in hun 'belonging' binnen hun gemeente, hoewel sommigen af en toe iets delen. Als coördinator en geestelijk verzorger wil ik mij de komende jaren meer richten op dimensie 1: bewustwording bij gemeenten dat mensen met een beperking gewoon bij de gemeente horen. Daarnaast wil ik in mijn adviesrol gemeenten helpen met de andere dimensies van 'belonging'.

Binnen Kerkplein wil ik mij specifiek inzetten voor dimensie 9: nodig zijn, waarbij ik de eigen talenten van de deelnemers wil benutten, opdat zij zichzelf als vrijwilliger kunnen inzetten naar gelang hun talenten. Ook wil ik mij richten op dimensie 8: bevriend zijn, waarbij creatieve activiteiten in gelijkwaardigheid plaatsvinden en iedereen – zowel vrijwilligers als deelnemers – kan deelnemen en niet de ene groep vooral gevend en de andere groep

vooral ontvangend aanwezig is.

4.1.2 Communicatie met lvb'ers

Bij de bijeenkomsten van Kerkplein staat totale communicatie centraal, zoals besproken in paragraaf 3.2.1. Communicatie wordt gevoerd aan de hand van verhalen en beelden, waarbij de verteller gebruikmaakt van expressie, intonatie en korte zinnen. Visueel materiaal en rituelen dragen bij aan de visuele presentatie van het thema. Bijvoorbeeld, tijdens het thema liefde werden er rozen geroken, hartvormige snoepjes uitgedeeld, en nagedacht over wie belangrijk is en was voor de LVB'er. Hartvormige post-its met deze namen werden verzameld op een groot hart, terwijl de Paaskaars brandde. Kunstafbeeldingen die verschillende aspecten van liefde illustreerden werden gepresenteerd via een PowerPoint-presentatie, afgewisseld met passages uit het Hooglied. Een afbeelding van Jezus aan het kruis werd getoond, waarbij we ons afvroegen of Gods liefde zou ophouden. Met Pasen vierden we dat Gods liefde doorgaat, en met Pinksteren spraken we over dat de liefde doorgaat door deze te delen met elkaar. Vervolgens werden kaarten gemaakt voor mensen die ons lief zijn.

In deze bijeenkomsten wordt aangesloten bij de ervaringsordeningen van Timmers-Huygens (3.2.2). De lichaamsgebonden ervaringsordering wordt benaderd door activiteiten te richten op verschillende zintuigen. De associatieve ervaringsordering wordt ondersteund door vaste patronen, zoals het aansteken van een kaarsen in de kerk, uitgebreide ontmoetingen, het zingen van liederen en het beluisteren van verhalen, en door de aanwezigheid van vaste mensen. Bij deze ervaringsordering staat met name de beleving van zingeving (zinbeleving) centraal. De structurerende ervaringsordering is voor sommige mensen moeilijker, omdat hierbij het verleden en de toekomst betrokken worden, wat reflecterende capaciteiten vereist.

Mijn rol als geestelijk verzorger

In mijn rol werk ik samen met de vrijwilligersgroepen, denk ik met hen mee en probeer ik hun ideeën te verrijken met elementen van totale communicatie en ervaringsordeningen. Tijdens de Kerkpleinbijeenkomsten vertel ik vaak het verhaal of introduceer ik het thema. In de toekomst wil ik dit misschien wat loslaten, als ik merk dat anderen binnen de groepen de vaardigheden van totale communicatie en ervaringsordeningen voldoende beheersen. Daar kan ik dan op de achtergrond stimulerend aanwezig zijn.

4.1.3 Ontmoeting

Een van de schaduwzijden van het burgerschapsparadigma met autonomie centraal, is eenzaamheid. Sommigen LVB'ers wonen zelfstandig, anderen in begeleide woonprojecten. Veel LVB'ers voelen zich echter geïsoleerd van de samenleving. Het aangaan en onderhouden van sociale contacten vormt een belangrijk probleem, gezien de uitdagingen die velen binnen deze doelgroep ervaren bij het ontwikkelen van sociale vaardigheden (zie paragraaf 1.2). Ondanks dat hun behoefte aan sociaal contact net zo groot is als die van anderen, ontbreekt vaak de verbinding die een belangrijk onderdeel vormt van hun zingeving. Verbinding in gelijkwaardigheid, oftewel Sociale inclusie. Anbeek (2021) benoemt dat dit de verbinding in kwetsbaarheid is. We lopen niet van elkaar weg, maar zien elkaar in onze kwetsbaarheid en luisteren naar de verhalen van elkaar. Dat zorgt ervoor dat wij opnieuw geboren worden in onze menselijkheid. Anbeek zegt hiermee dat de ontmoeting in

kwetsbaarheid, menselijkheid oproept en dus uiteindelijk gelijkwaardigheid en erkenning. Kerkpleinbijeenkomsten zijn gericht op ontmoeting, waarbij deelnemers elkaar en gemeenteleden op een laagdrempelige manier kunnen spreken, vergelijkbaar met ontmoetingen op een echt kerkplein.

Wat betekent dat voor mijn rol als geestelijk verzorger?

In de bijeenkomsten van Kerkplein is het belangrijk dat er momenten van ontmoeting zijn. Pauzes voor koffie en lunch en activiteiten zijn gericht op ontmoeting, samenwerking en ontspanning. Voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) vormt ontmoeting een belangrijke bron van zingeving. Tijdens deze bijeenkomsten kunnen LVB'ers elkaar en mensen uit diverse kerken ontmoeten.

Mulder en Tromp (2021) beschrijven twee belangrijke aspecten van sociale inclusie: het hebben van sociale relaties en het deel uitmaken van een gemeenschap. Dit gaat over betrokkenheid bij anderen en het behoren tot sociale groepen, zoals de groep Kerkplein of kerk. Bovendien voegen Mulder en Tromp een derde aspect toe voor mensen met een verstandelijke beperking: het verlangen om gezien en erkend te worden zoals ze zijn, en het verlangen naar erbij horen. Ook Smith (2017) en Carter (2021) benadrukken dat 'belonging' of 'erbij horen' een van de pijlers is van een zinvol leven. Mensen hebben behoefte aan begrip, erkenning, en bevestiging van anderen. Relaties gebaseerd op wederzijdse zorg en regelmatige, aangename interacties zijn belangrijk om gevoelens van eenzaamheid en zinloosheid tegen te gaan. Tijdens de ontmoetingen bij de Kerkpleinbijeenkomsten worden mensen gezien en erkend om wie ze zijn.

Als geestelijk verzorger betekent dit voor mij het loslaten van mijn neiging om vooral inhoudelijk bezig te willen zijn en mij bovenal te richten op ontmoeting. Het faciliteren van ontspannende en samenbindende activiteiten komen tegemoet aan de zingevingbehoefte van de LVB'er en stimuleren gemeenteleden om LVB'ers te ontmoeten.

Mijn rol als geestelijk verzorger

Ik beschrijf hierbij eerst de werkwijze van Kerkpleinbijeenkomsten zelf. Daarna benoem ik in diverse paragrafen elementen die belangrijk zijn in zingeving voor de LVB'ers. Ik verbind hier literatuur aan en beschrijf wat mijn rol als geestelijk verzorger daarvan in Kerkplein is. Als geestelijk verzorger is mijn focus gewoonlijk gericht op de drie hoedanigheden van zin (Smit Job. , 2015, pp.88-109). Binnen de activiteiten ligt echter de aandacht vooral op verschillende vormen van *zinervaring*: op ontmoeting en groepsvorming, op gezien worden, op gelijkwaardigheid en op geloof.

4.1.4 Inclusie - Lvb'ers als deel van de gemeente

Vanuit verschillende invalshoeken wordt de inclusie benaderd: Carter (2021) schrijft over 10 aspecten waar een gemeente aan moet voldoen om volledig inclusief te denken. Hij noemt de term 'belonging', wat hierin meer een gevoelsterm is. Carter vindt de term inclusie te beperkt.

Noordegraaf (2004) bespreekt in Van en voor allen hoe mensen met een verstandelijke beperking binnen de kerk vaak vanuit een objectbenadering worden benaderd, in plaats van via gelijkwaardig contact. Hierbij gebruikt de diaconie termen als 'zwakken' en 'kwetsbare mensen', waardoor de diaconie zichzelf positioneert als de sterke en onkwetsbare. Inclusie impliceert echter het aangaan van contact vanuit gelijkwaardigheid met mensen in een kwetsbare situatie, waarbij het mens-zijn centraal staat, niet de handicap. Het gaat dus niet

om 'zwakke en kwetsbare mensen', maar om mensen in een kwetsbare situatie, iets wat ieder ander ook kan overkomen door armoede, ziekte of rouw.

Anbeek (2021) spreekt over de gemeenschap, als mensen die afhankelijk zijn van elkaar en waar de autonomie relationeel zijn. In zo'n gemeenschap heb je de moed om kwetsbaar te zijn en leef je van vertrouwen. Deze gemeenschappen-met-een-hart draaien om het adagium 'Ik ben, omdat wij zijn', zoals in de Ubuntu-filosofie. Ze bevorderen geloof, hoop en liefde: Geloof: Erkennen dat iedereen een doel heeft en zorg dragen voor elkaar van de wieg tot het graf. Hoop: Elkaars verhalen delen en dromen van een rechtvaardige wereld waar iedereen kan floreren. Liefde: Vergeven van tekortkomingen en nieuwe beloften doen, waardoor mensen zich verbinden en anderen begeleiden. Gemeenschappen-met-een-hart brengen licht in donkere tijden door de moed om kwetsbaar te zijn te bevorderen.

Een kerkelijke gemeente die leeft vanuit-het-hart, verbindt zich door kwetsbaarheid. Ze deelt verhalen, biedt ruimte voor fouten en zorgt voor iedereen van de wieg tot het graf. In zo'n gemeente voelt iedereen zich, ongeacht de verschillen, thuis.

Zowel Carter, Noordegraaf als Anbeek benadrukken het belang van een gelijkwaardige verbinding tussen mensen binnen een gemeente als essentieel voor inclusie. Noordegraaf en Anbeek bespreken, elk op hun eigen manier, de verbinding in kwetsbaarheid.

Kerkdiensten

Wat betreft kerkdiensten zou het ideaal zijn als alle vieringen gebruik zouden maken van totale communicatie (Smit, 2011), waardoor iedereen zich aangesproken voelt. Voor veel kerken en voorgangers vormt dit echter een grote uitdaging. Een stap in de goede richting is het regelmatig organiseren van erediensten voor specifieke doelgroepen naast de reguliere diensten, bijvoorbeeld voor kinderen, mensen met een verstandelijke beperking of rondom specifieke thema's zoals Keti Koti of het zingen van traditionele liederen. Dit wordt ook wel een 'mixed economy' genoemd, waarbij verschillende doelgroepen gast zijn tijdens verschillende diensten, wat volgens Hendriks (2004) tot bijzondere ontmoetingen leidt.

Gastvrouw, gast en God kunnen hierbij onverwachts van rol wisselen.

Sommige gemeenten proberen in één kerkdienst alle doelgroepen te bedienen met een 'bricolage-liturgie' of 'blended worship', waarbij diverse vormen van viering samenkomen. Hoewel dit een prachtig streven is, vergt het vaak veel en intensieve voorbereiding van de predikanten.

Groepswork

Naast deze 'mixed economy' is er vaak ruimte voor specifieke activiteiten voor doelgroepen, zoals kinderactiviteiten, activiteiten voor ouderen, kunstliefhebbers en zangers. Ook kunnen er activiteiten worden georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking (LVB'ers), niet om hen apart te zetten, maar om hen te empoweren en te ondersteunen. Vanwege de beperkte zichtbaarheid van LVB'ers in de gemeente, is het vaak moeilijk voor een enkele gemeente om activiteiten voor deze doelgroep te ontwikkelen. Daarom heeft Kerkplein, waarin verschillende kerken vertegenwoordigd zijn, zich ingezet om Rotterdam-breed activiteiten voor LVB'ers te ontwikkelen.

Smit (2006) besteedt in het laatste hoofdstuk van Zo gewoon mogelijk ook aandacht aan deze bredere betrokkenheid. Hij benadrukt dat vrijwilligers vaak een sterke intrinsieke motivatie hebben. Hun laagdrempelige activiteiten dragen bij aan het alledaagse levensgeluk van mensen met een beperking. Deze inzet en enthousiasme, zoals beschreven door Smit zijn goed zichtbaar bij Kerkplein.

Mijn rol als geestelijk verzorger

In mijn rol als geestelijk verzorger merk ik dat gemeenteleden zich langdurig verbonden

voelen met Kerkplein en met enthousiasme en creativiteit bijeenkomsten organiseren voor LVB'ers. Mijn rol is om de vrijwilligers goed te ondersteunen in hun taken en mogelijkheden. Jaarlijks organiseren we een gezellige vrijwilligersavond, waar ook andere zaken worden besproken. De vorige coördinator heeft het idee van inclusie langzaam losgelaten en het landelijke platform 'Samen geloven, gewoon doen' is gestopt, daarmee lijkt of de inclusie voltooid is. Als geestelijk verzorger wil ik mij hier echter opnieuw voor inzetten. Ik geloof nooit dat dit proces stopt. Dit is een voortdurende oefening om als heterotopia (Meininger, 2013) actief te blijven en tegen de autonomie van de maatschappij ingaan. Ik zie namelijk dat de bijeenkomsten vooral geleid worden door niet-LVB'ers, waardoor de LVB'ers voornamelijk als consument deelnemen. Het zou wenselijk zijn als er meer gelijkwaardige uitwisseling plaatsvindt, waarbij activiteiten gedragen worden door vrijwilligers én deelnemers samen. Dit kan bijvoorbeeld worden bereikt door spellen die een gelijkwaardige uitwisseling over geloof en leven bevorderen, of door vormen van bibliodrama, dans en zang, waar iedereen aan meedoet. LVB'ers zouden ook meer betrokken kunnen worden bij activiteiten, zoals het schenken van koffie en het klaarzetten van materialen. Vrijwilligers kunnen opgeroepen worden om zelf ook volledig deel te nemen.

4.1.5 Meedenken/meedragen door LVB'ers

Tot op heden worden de activiteiten voornamelijk geïnitieerd door vrijwilligers van de kerken. Hoewel er in het verleden een LVB'er heeft deelgenomen aan een vergadering, bleek dit te complex voor hem te zijn. Daarnaast organiseerde een LVB'er tot zijn overlijden tien jaar terug elk jaar in de zomer 'de quiz van Chris', waarbij hij vragen bedacht waarop de deelnemers moesten antwoorden, wat goed aansloot bij de groep.

Mijn rol als geestelijk verzorger

In het onderzoeksverslag Zin beleven (Heerkens & Timmerman, 2023) wordt samengewerkt met zowel LVB'ers als niet-LVB'ers om gelijkwaardigheid te bevorderen. Hoewel gezamenlijke vergaderingen niet altijd zinvol blijken voor deze samenwerking, tonen creatieve werkvormen waarbij LVB'ers en niet-LVB'ers samenwerken wel effectiviteit. In deze werkvormen moet de niet-LVB'er een andere communicatiestijl gebruiken, wat de gelijkwaardigheid bevordert. Als geestelijk verzorger streef ik ernaar deze benadering van communicatie in de samenwerking te integreren. Op de zomerbijeenkomst zal ik zo'n gezamenlijke activiteit organiseren. Ik zal een aantal afbeeldingen ophangen die betrekking hebben op Kerkplein: afbeeldingen die 'elkaar ontmoeten', 'koffie drinken', 'creativiteit/spel', 'zingen en bijbel', 'kaarsjes aansteken', en 'mensen uit de kerk ontmoeten' illustreren. Eerst mag iedereen vertellen, wat er mooi is aan de activiteit. Daarna krijgt elk persoon een aantal stickers en mag aangeven wat zij het belangrijkste vinden aan Kerkplein, zowel vrijwilligers als deelnemers. Vervolgens zal er een tweede ronde zijn met afbeeldingen met opties zoals knutselen, gesprek, vieren, dansen, spelen, uitstapjes en toneel. Wat vinden ze het meest leuk? Daarna zal ik groepen, bestaande uit zowel vrijwilligers als deelnemers, samen laten werken op groot papier door te tekenen of afbeeldingen te plakken over de kerk, geloof en Kerkplein. Hoe zouden ze willen dat de kerk, het geloof en Kerkplein eruitzien? Welke droom hebben we met elkaar? Welke kleuren, bewegingen, afbeeldingen en woorden passen daarbij? Al tekenend, plakkend gaat men met elkaar in gesprek. Later zal per groep de uitkomst gepresenteerd worden door een LVB'er en een niet LVB'er samen.

4.1.6 Zingeving en identiteit

Wat ik belangrijk vind, is een thematische samenhang tussen de bijeenkomsten. Voor de deelnemers, die vaak al een chaotisch leven leiden, zou meer samenhang welkom zijn. Deze verbinding zou gemaakt kunnen worden door meer aandacht te besteden aan de narratieve dimensie van het bestaan van mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB)? Er is uitgebreid over geschreven:

Van der Wouw (2004) beschrijft het levensboek als een instrument dat de ervaringen van de persoon zelf en die van anderen met deze persoon in tekst en beeld documenteert, wat bijdraagt aan het zelfbewustzijn van mensen met een verstandelijke beperking. Door het beschrijven van zinbeleving wordt het eigene van deze persoon én de rode draad in het leven duidelijk zichtbaar. Het levensboek legt herinneringen vast en verwoordt belangrijke gebeurtenissen, en dient te allen tijde als een communicatiemiddel.

Burger (2011) merkte op dat mensen met een verstandelijke beperking moeite hebben met zingeving. Zij benoemde zowel reflectieve eigenschappen als oriëntatie en evaluatie. Een praktische aanbeveling van Burger is het gebruik van levensverhalen en hulpmiddelen zoals een levensboek met foto's en tekeningen om zingeving te verduidelijken. Dit kan de zingevingsdimensie ondersteunen.

Smith (2017) identificeert vier pijlers van een zinvol leven, waarvan verhalen vertellen er één is. Het hervertellen van levensverhalen kan helpen om meer verbinding te creëren.

Taylor stelt (Alma, 2020): 'We hebben een verhaal nodig dat duidelijk maakt waar we vandaan komen, hoe we op het huidige punt zijn beland en wat onze bestemming is. We spreken dan over een narratief zelf.' Hoewel het wellicht niet mogelijk is om dit zo uitgebreid te doen als Taylor beschrijft, is er zeker ruimte voor meer ontwikkeling dan momenteel het geval is.

Volgens Lootens (2016) heeft narratief werken zowel een therapeutische als een identiteitsondersteunende betekenis. De omvat aandacht voor identiteit en relaties; expressie en vriendschap; veerkracht en emancipatie. Narratief werken kan zowel positieve ervaringen als ervaringen van rouw, ziekte, angst, eenzaamheid en uitsluiting omvatten. Daarnaast kan het bijdragen aan gemeenschapsopbouw en sociaal-politieke analyse, waarbij bestaande structuren ter discussie worden gesteld. Volgens Lootens blijft de mens met een verstandelijke beperking uiteindelijk altijd de eigenaar van zijn of haar eigen verhaal (Lootens, 2016).

In de ouderenzorg is het gespreksmodel In dialoog met je levensverhaal ontwikkeld voor de palliatieve zorg (Wierstra, Foppen, & Liefbroer, 2022). Dit model is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek en legt de nadruk op het levensverhaal, zingeving en levensbeschouwing. Ten eerste schrijft men dat het vertellen van het levensverhaal kan leiden tot nieuwe inzichten in leven en identiteit, het ontdekken van zingeving en betekenis in life events. Ten tweede kunnen daaromheen kunnen lichamelijke oefeningen, rituelen en zichtbare voorwerpen deze processen ondersteunen. Ten derde helpt verbeelding om ervaringen van zingeving en spiritualiteit op te roepen en hierover in gesprek te gaan.

Wat betekent dit gegeven voor mijn rol als geestelijk verzorger?

De voorgaande opmerkingen over narratief werken benadrukken de waarde ervan. Het helpt om het leven te ordenen, het eigene te verwoorden en rode draden te ontdekken. Het is belangrijk dat mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB'ers) zelf eigenaar blijven van hun verhaal en beslissen wat ermee gebeurt. Narratief werken is een middel om het gesprek aan te gaan met elkaar over wat er belangrijk is in het leven.

Recent onderzoek (Wierstra et al., 2022) benadrukt ook dat het werken met verbeelding,

rituelen, voorwerpen en lichamelijke oefeningen dit proces ondersteunt.

Eerder beschreef ik hoe we met Kerkplein aansluiten bij de lichaamsgebonden en associatieve ervaringsordening. Wat echter nog nodig is, is aansluiting bij de structurerende ervaringsordening, waarbij verbindingen worden gemaakt tussen heden, verleden en toekomst. Deze ordening komt goed tot zijn recht met narratief werken. Hiermee kunnen ook de verschillende Kerkplein-bijeenkomsten verbonden worden. In deze ervaringsordening staat reflectieve zingeving centraal, wat bij veel mensen met een verstandelijke beperking moeilijk is, maar bij LVB'ers al iets ontwikkeld is. Bij zingeving worden reflectieve vermogens ingezet en wordt onze identiteit ontwikkeld.

Regelmatig wordt er met mensen met een verstandelijke beperking een levensboek ontwikkeld. Met de LVB'ers bij Kerkplein wil ik op een spirituele reis gaan. Dit doen we in eerste instantie in drie jaar: In het eerste jaar ligt de focus op de voorbereiding van de (spirituele) reis: Wat draag je mee aan zingeving en zet je in in je leven. In het tweede jaar is de focus: We gaan op reis. Centraal staan de toppen en dalen van het leven. We kijken naar het verleden en dromen over de toekomst. Tenslotte sluiten we het derde jaar af met het thema: Thuiskomen: Bij wie of wat voel je je thuis? Elke bijeenkomst krijgt een deelthema. Bij elk thema kan materiaal zoals geschreven tekst, tekeningen en foto's aan het reisverslag (map) worden toegevoegd. Uiteindelijk ontstaat hierdoor een eigen reismap, die houvast biedt en onderdeel is van reflectie en oriëntatie, en die LVB'ers verbindt met leven en zingeving en die later door henzelf terug te kijken is. Daarnaast vormt de manier waarop zij hun levensreis te midden van anderen vormgeven een onderdeel van hun identiteit. Ook krijgt reflectie op geloof binnen dit reisverslag alle ruimte.

4.1.7 Christelijk geloof

Spiritualiteit en religieuze betrokkenheid spelen een belangrijke rol spelen in het leven van mensen bij Kerkplein. Carter (2021) noemt dat uit een groeiend aantal studies het belang blijkt van geloof in het leven van mensen met een verstandelijke beperking. Zij ervaren hetzelfde als ieder ander: zij willen God kennen en door God gekend worden, hun naasten liefhebben en geliefd worden, anderen dienen en door anderen gediend worden, en hun roeping ontdekken en uitleven. Ook willen zij hun geloof verkennen, delen en verdiepen binnen een zorgzame en toegewijde gemeenschap. Geloof is net zo relevant en belangrijk voor mensen met beperkingen. Zoals benadrukt de resolutie van de TASH, een internationale belangenvereniging van mensen met een handicap, over spiritualiteit: 'Alle mensen met beperkingen hebben het recht op spirituele uitdrukking, inclusief het reflecteren op en delen van spirituele doeleinden voor hun leven' (Carter, 2021).

Veel deelnemers van Kerkplein zijn opgegroeid met de bijbelverhalen en geloofsliederen. Rituelen zoals het aansteken van kaarsen, de aanwezigheid van de Paaskaars, doop en avondmaal zijn algemeen bekend. Afbeeldingen die verhalen uitbeelden worden herkend en verder verteld. Het kerkgebouw zelf is voor velen een bekende en vertrouwde omgeving. Hoewel enkele deelnemers geen geloofstraditie hebben meegekregen, voelen zij zich toch thuis in deze sfeer.

Bij Kerkplein komt het geloof op een speelse manier vanzelfsprekend aan bod. Soms staat de hele bijeenkomst in het teken van een geloofsthema of -verhaal, soms wordt het geloof zijdelings besproken. Maar altijd heeft het een prominente plaats in de bijeenkomst.

Mijn rol als geestelijk verzorger

Bij de voorbereiding onderzoek ik samen met de vrijwilligers de theologische verbanden en destilleer ik thema's van het leven. Samen met de vrijwilligers bedenken we rituelen selecteren we passende liederen. Tijdens de Kerkpleinbijeenkomsten vertel ik bijbelverhalen. Tijdens het vertellen van deze verhalen ontstaat vaak interactie. Smit noemt dit dialogisch vertellen, vergelijkbaar met een busreis met tussenstops. Er wordt verteld, vragen gesteld en antwoorden gegeven, wat resulteert in een verteldialoog. De eindbestemming van de bus is het einde van dit gesprek. Regie is hierbij een cruciale vaardigheid, waarbij de verteller zowel de relatie als de inhoud moet beheersen om een succesvolle dialoog te bevorderen. Dit omvat het organiseren van de interactie, elimineren van storende factoren, bevorderen van een gepaste sfeer, creëren van spanning en het richten op het geloofsgeheim. De vertelling begint met het feitelijke verhaal, roept vervolgens gevoelens op, brengt levensverhalen naar boven en creëert uiteindelijk ruimte voor spiritualiteit, waarin het geloofsgeheim zich openbaart (Smit, 2011). Mijn uiteindelijk doel is, dat de deelnemers houvast hebben aan de geloofstraditie, dat zij in de rituelen en elkaar gehoord en gezien worden door God.

4.1.8 Netwerken

Verkooijen, Andel, Ansem, en Weber (2018) schetsen het concept van een sociaal netwerk waarin de meeste mensen zich bevinden. Dit netwerk omvat de mensen met wie men een gevoel van verbondenheid ervaart en vervult verschillende functies, waaronder een steun-, een springplank-, en bezigheidsfunctie. De steunfunctie biedt hulp in tijden van nood, de bezigheidsfunctie omvat gezamenlijke activiteiten, en de springplankfunctie helpt bij de uitbreiding van het netwerk. Een robuust sociaal netwerk wordt beschouwd als een bron van 'sociaal kapitaal'.

Verschillende eigenschappen kunnen het onderhouden van een sociaal netwerk bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld een verstandelijke of lichamelijke beperking. Daarentegen dragen zelfvertrouwen, mobiliteit, en vertrouwen in eigen bekwaamheid bij aan een ondersteunend sociaal netwerk (Verkooijen et al., 2018).

De overgang van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving heeft het perspectief op netwerken veranderd, verschuivend van 'zorgen voor' naar 'zorgen dat'. Hedendaags netwerkgericht werken streeft er niet alleen naar de kwaliteit van het netwerk te vergroten, maar richt zich ook op het versterken van de menselijke rol binnen dat netwerk, wat leidt tot empowerment. Bijzondere aandacht is vereist voor mensen met een disbalans tussen zelfredzaamheid en niet-zelfredzaamheid, waarbij professionals zich richten op persoonsgerichte of omgevingsgerichte netwerkondersteuning (Verkooijen et al., 2018). Voor LVB'ers is de netwerkfunctie van Kerkplein belangrijk. De regelmatige aanwezigheid van LVB'ers bij Kerkplein zorgt ervoor dat er tijdig wordt opgemerkt wanneer er iets aan de hand is. De steunfunctie van een netwerk biedt hulp in tijden van nood; veel LVB'ers ervaren eenzaamheid, rouw of ziekte. Vanuit de kerken worden deze mensen bezocht, en voor LVB'ers in armoede wordt het crisisfonds ingezet.

De springplankfunctie van Kerkplein stelt LVB'ers in staat hun netwerk uit te breiden. Ze leggen onderling contacten en er ontstaan vriendschappen. Daarnaast verbinden zij zich met de vrijwilligers, gemeenteleden en de coördinator van het netwerk. Kerkplein biedt vanuit de bezigheidsfunctie activiteiten aan. Kerkpleinbijeenkomsten vormen een waardevolle bezigheid voor de deelnemers.

Kortom, Kerkplein draagt bij aan de uitbreiding van het sociale kapitaal van LVB'ers.

4.1.8.1 de LVB'ers zelf

Mijn rol als geestelijk verzorger

Nieuwe LVB'ers bij Kerkplein bezoek ik persoonlijk, waarbij ik de springplankfunctie vervul door hen te verbinden aan het Kerkplein. Daarnaast bezoek ik LVB'ers die extra ondersteuning nodig hebben bij het omgaan met rouw en ziekte, waarbij ik een steunfunctie bied. Tijdens de bijeenkomsten ben ik actief betrokken bij het organiseren van activiteiten, waarmee ik de bezigheidsfunctie van het netwerk vervul.

4.1.8.2 de kerken

Mijn rol als geestelijk verzorger

LVB'ers raken gemakkelijk uit zicht bij de kerken, omdat in de kerken weinig LVB'ers zichtbaar zijn of niet van zich laten horen. Daarnaast is eventuele zorgbegeleiding van LVB'ers vaak nauwelijks bekend met de kerkelijke structuren. Als geestelijk verzorger zie ik hierin een belangrijke taak voor mezelf weggelegd. Ik heb al enkele stappen ondernomen, waaronder het geven van een presentatie bij een diaconaal netwerk. Binnenkort zal ik een gesprek hebben met de citypastor om te overleggen hoe dit onderwerp beter binnen de kerken besproken kan worden.

Daarnaast wil ik advies over zingeving en geloof bieden specifiek voor deze doelgroep. Naar de kerken ben ik vooral actief in de springplankfunctie, waarbij ik de kerken bewust wil laten worden van hun verantwoordelijkheid naar LVB'ers.

In het bewustwordingsproces van de kerken rondom mensen met een verstandelijke beperking is het belangrijk dat ook genoemd wordt, dat deze mensen zelf ook wat te bieden hebben. De Canadese Maclean (2019) onderzocht in haar masteronderzoek wat mensen met een verstandelijke beperking de kerk kunnen leren. Uit interviews met personen met een verstandelijke beperking en hun vertrouwde relaties, die actief waren binnen L'Arche-gemeenschappen en lokale kerkgemeenten, zijn vier centrale thema's naar voren gekomen. Allereerst blijkt dat mensen met een verstandelijke beperking een sterke spirituele verbinding ervaren. Ten tweede pleiten zij voor authentieke verbondenheid, waarbij de nadruk ligt op het loslaten van formele structuren en streven naar perfectie binnen de kerk. Bovendien benadrukken zij dat gebed en viering inclusief moet zijn, waarbij alle leden en zintuigen worden betrokken. Tot slot tonen zij aan dat de kerk kan veranderen door ruimte te bieden aan diverse talenten van alle gemeenteleden, met inbegrip van mensen met een verstandelijke beperking. De spirituele binding die mensen met een verstandelijke handicap ervaren en hun authentieke verbondenheid kunnen gemeenten ondersteunen in het loslaten van vaste structuren en gewoonten, waardoor de geest van inspiratie ruimte krijgt. Door met nieuwe ogen te kijken naar de vieringen en taken komt er beweging naar een inclusieve kerk. Door deze inzichten te omarmen, kan de kerk een meer inclusieve, ondersteunende en spiritueel verrijkende omgeving worden voor alle gemeenteleden, inclusief die met verstandelijke beperkingen.

4.1.8.3 de zorgorganisaties

Mijn rol als geestelijk verzorger

Bij organisaties die actief zijn met LVB'ers is Kerkplein vaak minder bekend. In de komende periode zal ik mijn netwerk bij deze organisaties uitbreiden. Mijn eerste bezoeken aan de ASVZ en aan Middin, woonvorm voor LVB'ers heeft al plaatsgevonden. Ik laat informatieve

folders maken en enkele posters afdrukken, zodat Kerkplein zichtbaarder wordt en deze organisaties hun cliënten beter kunnen doorverwijzen.

Voor de LVB'ers vervul ik binnen deze organisaties met name een springplankfunctie, waarbij ik organisaties en LVB'ers bekend maak met Kerkplein. Deze week sprak ik met een medewerker vanuit Middin, een woonvorm voor LVB'ers, over Kerkplein. Zij gaf aan dat zij vijf cliënten, die naar de kerk gaan, naar Kerkplein kan doorverwijzen.

4.2 Tenslotte

In paragraaf 4.1 stelde ik dat mijn rol als geestelijk verzorger gericht is op de drie hoedanigheden van zin (Job Smit, 2015, pp. 88-109). Vervolgens beschreef ik de verschillende gebieden waarop ik mijn taak als geestelijk verzorger binnen Kerkplein praktisch inzet, als onderdeel van de kerkelijke gemeenten.

Een van de hoedanigheden van zin is affectie (Smit, 2015, pp. 88-109), wat betrekking heeft op relationele geborgenheid. Het aspect van zin in relationele geborgenheid komt naar voren in de presentietheorie van Andries Baart. Kenmerkend voor presentie is de nadruk op menselijke waardigheid, kostbaarheid en het verlangen naar geborgenheid, gezien worden, en serieus genomen worden. Dit houdt in dat men streeft naar 'er zijn met' en 'er zijn voor', aansluiting en afstemming op de leefwereld, en de ander tevoorschijn luisteren (Baart, z.j.). Deze benadering lijkt op het concept van 'belonging' van Carter (2021), waar zin wordt ervaren door tien domeinen: aanwezig zijn, uitgenodigd, verwelkomd, opgemerkt, gekend, geaccepteerd, ondersteund, verzorgd, bevriend, nodig en geliefd zijn.

Een verschil is dat de presentietheorie zich specifiek richt op de relatie tussen hulpverlener en hulpvrager in zorgcontexten, terwijl belonging breder is en gericht is op een gevoel van verbondenheid binnen een groep. Presentie focust meer op aanwezigheid voor de ander en luisteren zonder oordeel, terwijl belonging ook gericht is op het actief creëren van een omgeving waarin iedereen gelijk is.

Zowel presentie als belonging hebben existentiële invalshoeken. Ook bij lijden en kwetsbaarheid kan men een bevredigende relatie tot het leven ontwikkelen. Bij presentie ligt de nadruk vooral op individuele gerichtheid: hoewel we niet alles kunnen oplossen, kunnen we ons wel verhouden tot lijden en verdriet. Bij belonging gaat het om de gerichtheid op individuen en groepen in kwetsbare situaties: kwetsbaarheid is deel van het leven, maar in kwetsbaarheid kunnen wij ons verbinden met elkaar. Beide benaderingen doorbreken de maakbaarheid van onze maatschappij, de autonomie en de instrumentele houding, en zoeken naar verbinding.

Als geestelijke verzorger richt ik mij op deze relationele geborgenheid, zowel in de organisatie van de Kerkpleinbijeekkomsten waar de voorbereiding voor ontmoeting en samen vieren centraal staan als in de individuele en groeps gesprekken met mensen met een verstandelijke beperking. Hier staat relationele geborgenheid, als zinervaring, oftewel affectie als hoedanigheid van zin, centraal.

De tweede hoedanigheid van zin (Smit, 2015) is gericht op betekenisgeving (cognitie). Deze vorm van zingeving, vraagt om reflectie en is moeilijker voor mensen met een verstandelijke beperking, toch zet ik mij hierop in. Recent onderzoek benadrukt dat verbeelding, rituelen, voorwerpen en lichamelijke oefeningen dit proces ondersteunen. Bij Kerkplein sluiten we al aan bij lichaamsgebonden en associatieve ervaringsordening, maar er is ook behoefte aan structurerende ervaringsordening, die verbindingen maakt tussen heden, verleden en toekomst. Dit kan goed worden bereikt met narratief werken en

bevordert reflectieve zingeving en identiteitsontwikkeling.

In mijn rol als geestelijk verzorger onderneem ik met de LVB'ers bij Kerkplein een driejarige spirituele reis verdeeld in drie fasen: Eerste jaar: Voorbereiding van de spirituele reis, met focus op zingeving. Tweede jaar: De reis zelf, met aandacht voor de toppen en dalen van het leven, het verleden en de toekomst. Derde jaar: Thuiskomen, waarbij we onderzoeken bij wie of wat de deelnemers zich thuis voelen. Elke bijeenkomst heeft een deelthema. Deelnemers voegen materialen zoals teksten, tekeningen en foto's toe aan hun reismap. Deze map en de gesprekken en activiteiten eromheen bieden houvast, stimuleren reflectie en verbinden hen met hun leven en zingeving, waardoor ze hun identiteit ontwikkelen en ruimte krijgen voor levens en geloofsreflectie.

De derde hoedanigheid (Smit, 2015, pp. 88-109) van zin is volitie, zin als motivatie tot handelen. Deze is gericht op de motivatie van mensen, over de wil. Volitie gaat over het vermogen om zelf keuzes te maken vanuit inspiratie, wat belangrijk is voor het ervaren van zin in het leven. Wat maakt je actief, wat motiveert je, wat inspireert je in het leven, welke bronnen staan centraal.

In mijn rol als geestelijk verzorger kan ik mensen met een verstandelijke beperking stimuleren om hun kwaliteiten in te zetten. Ik moedig hen aan om mee te denken en mee te doen, verantwoordelijkheid te dragen, als ze dat willen, bij het vormgeven van de bijeenkomsten van Kerkplein. Onze bijeenkomsten zijn gebaseerd op christelijke inspiratie, wat voor velen in deze doelgroep belangrijk is en waar ik ook sterk op inzet. In mijn gesprekken werk ik veel met het gespreksmodel van Johan Smit (2011, pp. 57-58). In dit model is de buitenste laag de feitenlaag, daaronder ligt de gevoelslaag. Nog een laag dieper bevindt zich de betekenislaag, met waarden en geloof. De diepste laag is de spirituele laag, daar liggen de bronnen van ons bestaan. Door de gesprekken te verdiepen komen de diepere lagen aan het licht.

Het model van Job Smit, dat de drie hoedanigheden van zingeving belicht, biedt waardevolle richtlijnen voor de geestelijke zorg van personen met een lichte verstandelijke beperking (LVB'ers).

Voor mij zijn alle drie hoedanigheden van zingeving belangrijk in mijn werk. Job Smit (2015, pp.154-160) stelt dat de geestelijk verzorger zich richt op existentieel welzijn, dat als basis fungeert voor elk ander welzijn en wordt gevormd door drie hoedanigheden van zingeving: spiritualiteit (volitie), levensbeschouwelijke vitaliteit (cognitie) en relationele geborgenheid (affectie). Als dit zingevingproces goed ontwikkelt met de drie hoedanigheden, leidt dit tot engagement en participatie, wat betekent dat men zich verbonden weet en zich actief verhoudt tot het leven.

Bibliografie

- Alma, H. (2020). *Het verlangen naar zin. Een zoektocht naar resonantie in de wereld*. Utrecht: Ten Have.
- Anbeek, C. (2021). *The courage to be vulnerable: philosophical considerations. International*. Opgeroepen op 5 24, 2024, van <https://doi.org/10.1080/21692327.2021.1880962>
- Baart, A. (sd). *presentie*. Opgehaald van Prof. dr. A.J. Baart: <https://www.andriesbaart.nl/presentie/>
- Brand, L. (2016). *Zin maken in werk, interview met Henk Steenhuis*. Opgehaald van <https://www.ifilosofie.nl>: <https://www.ifilosofie.nl/zin-maken-werk-interview-henk-steenhuis/>
- Buber, M. (1959). *Ik en Gij*. Utrecht: Erven J.Bijleveld.
- Burger, M. (2011). *Tussen droom en daad*. Opgehaald van Rijksuniversiteit Groningen: <https://ggw.studenttheses.ub.rug.nl/347/>
- Carter, E. W. (2021, February 4). *A Place of Belonging: Including Individuals With Significant Disabilities in Faith Communities*. Opgehaald van <https://journals.sagepub.com/>: <https://doi.org/10.1177/2732474520977482>
- Heerkens, E., & Timmerman, G. (2023). *Zin beleven*. Opgehaald van www.pthu.nl: <https://www.pthu.nl/over-ptthu/organisatie/medewerkers/a.mulder/downloads/portfolio-definitief-geo-en-else-zonder-bijlagen.pdf>
- Hendriks, J. (2004). De compositie van de gemeente. Over sterken en zwakken. In H. Meininger, *Van en voor allen*. (pp. 215-228). Zoetermeer: Meinema.
- Krijger, C. (2012). Totale communicatie in een viering?...Een kans! In A. Steglich-Lentz, & J. Van Loon, *Geloven in inclusie* (pp. 99-106). Antwerpen - Apeldoorn: Garant.
- Landelijk Kenniscentrum LVB. (2023, december 11). *Aansluiten bij een lvb hoe doe je dat*. Opgehaald van Landelijk Kenniscentrum LVB: <https://www.kenniscentrumlvb.nl/product/aansluiten-bij-een-lvb-hoe-doe-jij-dat/>
- Landelijk Kenniscentrum LVB. (2024a). *over lvb*. Opgehaald van kenniscentrumlvb.nl: <https://www.kenniscentrumlvb.nl/over-lvb/>
- Landelijk Kenniscentrum LVB. (2024b). *LVB in de samenleving*. Opgehaald van kenniscentrumlvb.nl: <https://www.kenniscentrumlvb.nl/lvb-in-de-samenleving/>
- Lootens, D. (2016). *Inclusief verhalend werken met mensen met een verstandelijke beperking*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Maclean, S. (2019, maart 25). Beyond welcome: What people with Intellectual disabilities have to teach the church. Opgehaald van Saint Mary's University: https://library2.smu.ca/bitstream/handle/01/29232/MacLean_Shannon_GRP_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Meininger, H. (2004). Inleiding; De orde van de verstoring; Moeten we 'iets doen' voor gehandicapten? In H. Meininger (red), *Van en voor allen* (pp. 9-18; 19-36; 245-258). Zoetermeer: Meinema.
- Meininger, H. (2013). *Inclusion as heterotopia: Spaces of encounter between people with and without intellectual disability*. Opgehaald van Researchgate.net:

- https://www.researchgate.net/publication/272357979_Inclusion_as_heterotopia_Spaces_of_encounter_between_people_with_and_without_intellectual_disability
- Movisie. (2022, maart). *Meedoen met een licht verstandelijke beperking*. Opgehaald van www.movisie.nl: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-03/220310%20Meedoen%20met%20een%20lvb-%20literatuurverkenning.pdf>
- Mulder, A. (2022, april 28). *Rapport Landelijk Beeld Relatie Geloofsgemeenschappen en Mensen met een Verstandelijke Beperking*. Opgehaald van PTHU: <https://www.pthu.nl/over-pthu/organisatie/medewerkers/a.mulder/downloads/eindrapport-landelijk-beeld-180522.pdf>
- Mulder, A., & Tromp, T. (2021, jan 1). *Geloofsgemeenschappen en sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking*. Opgehaald van Handelingen.nl: <https://tijdschrift.handelingen.com/article/view/11708>
- Noordegraaf, H. (2004). Diaconaat als partnerschap. In H. Meininger, *Van en voor allen* (pp. 259-274). Zoetermeer: Meinema.
- Peters, A. (2001). *Zin beleven*. Baarn: Uitgeverij H. Nelissen .
- Renders, F., & Meininger, H. (2011). *Afscheids van het burgerschapsparadigma*. Opgehaald van <https://www.academia.edu>: <https://www.academia.edu/search?q=afscheid%20van%20het%20burgerschapsparadigma>
- Smeets, W. (2020, december). Zinervaring in gesprek. *Religie & Samenleving*, pp. 257-285.
- Smit, Joh. (2006). *Zo gewoon mogelijk*. Utrecht: Instituut voor Theologie en Sociale Integratie.
- Smit, Joh. (2011). *Competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking*. Stichting Philadelphia Zorg.
- Smit, Joh. (2012). Inclusieve kerkdiensten - van geloof 'uitleggen' naar 'beleven'. In A. Steglich-Lentz, & J. Van Loon, *Geloven in inclusie* (pp. 81-90). Antwerpen - Apeldoorn: Garant.
- Smit, Job (2015). *Antwoord geven op het leven zelf*. Delft: Eburon.
- Smith, E. (2017). *The Power of Meaning: Finding Fulfillment in a World Obsessed with Happiness*. New York: Crown Publishing Group.
- Tromp, T. (2020, oktober 16). *Kerk in de Marge*. Opgehaald van Pthu.nl: <https://www.pthu.nl/over-pthu/organisatie/medewerkers/t.tromp/downloads/oratie-tromp-geannoteerd.pdf>
- Van Delft, M. (2022, juni 15). *scriptie onderzoeksstage marco van delft*. Opgehaald van pthu.nl: www.pthu.nl/over-pthu/organisatie/medewerkers/a.mulder/downloads/scriptie-onderzoeksstage-marco-van-delft.pdf-kwp-versie.pdf
- Van der Kamp, H. (2024, februari 12). *het groene hart - plek voor sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking & geloofsgemeenschappen?* Opgehaald van pthu.nl: <https://www.pthu.nl/over-pthu/organisatie/medewerkers/a.mulder/downloads/240212-gg-groene-hart-idb-en-mvb-eindrapport-hein-van-de-kamp.pdf>
- Van de Wouw, W. (2004). Levensverhaal als middel tot ontmoeting. In H. Meininger (Red.), *Van en voor allen* (pp. 157-171). Zoetermeer: Meinema.
- Van Loon, J. (2012). Ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking: waarover hebben we het dan? In A. Steglich-Lentz, & J. Van Loon, *Geloven in inclusie* (pp. 27-33). Antwerpen - Apeldoorn: Garant.

- Verkooijen, L., Andel van, J., Ansem, Q., & Weber, R. (2018). *Netwerkontwikkeling voor zorg en welzijn*. Groningen/Utrecht: Noordhoff Uitgevers.
- VGZ. (2012). *Zin zien, zoeken en beleven*. Opgehaald van VGZ.nl: https://vgz.nl/wp-content/uploads/2016/06/VGZ-brochure-zingeving-binnenwerk_v3.pdf
- Westerhof, G., & Bohlmeijer, E. (2010). *Psychologie van de levenskunst*. Amsterdam: Boom.
- Wierstra, I., Foppen, A., & Liefbroer, A. (2022). *In dialoog met je levensverhaal*. Tilburg/Amsterdam: Tilburg University /Vrije Universiteit Amsterdam.

